

Mötas i det inre

Tankar om samhörigheten i världen

Ragnar Lagerström

Innehåll

Inledning	5
Världen som vi bor i	7
Materia	7
Individer och föremål	10
Stamträdet	20
Något genomgående	23
Konsekvenser	30
Värdena och målen	36
Värderingar	36
Det onda	38
Det goda	46
Ett förklarings skimmer	51
Konsten	54
Samfunden och samhörigheten	58
Politisk samordning	58
Religiös samhörighet	63
Slutord	77

Inledning

Det här är en bok särskilt för tvivlare – och en bok för deras skull! Den vill inte utså tvivel men gärna dra en lans för tvivlarna, när deras tvivel är dikterat av försiktighet och varsamhet och en önskan att inte säga för mycket.

Det är inte det flinande tvivlet det gäller, och inte det som är en axelryckning, men det allvarliga, lyssnande och sökande.

Jag skulle också kunna säga, att det här är en bok för outsiders, att den innehåller hemlösa tankar för andligen hemlösa fast kanske med en antydning om vad som kunde bli något av en hemväg. Uppbrottet från en gammal trosgemenskap är ett faktum, inte minst i vårt land. Men de som brutit upp kan kanske mötas på nytt just på grund av sin hemlöshet eller kanske sin öppenhet.

Det mesta i den här boken handlar om sådant som man inte kan veta något om. En del är gissningar, en del försök till värderingar, en del är bara allvarsamt menade tankelekar och trevande försök att finna ord för sådant som undandrar sig vetande och ändå måste få något uttryck.

Somliga menar att man skall yttra sig så lite som möjligt om det ovetbara. Andra yttrar sig gärna och utan stora hämningar om sådant. För min del tror jag att man varken kan eller bör undvika att tala om det som överskrider gränserna för vad vi vet eller kan komma att veta – bara man talar om det på ett försiktigt sätt.

En tro som bevarar sin ursprungliga karaktär av ovisshet kan inte gärna öppna svalg mellan människor. Men en tro som delas av många och ständigt upprepas, vill lätt ändra karaktär och förvandlas till något som till det yttre liknar vetande. Det har skett, när man kallar dem som inte delar tron för okunniga. Det är när man betraktar innehållet i den tro man har som vetande, som fientligheter uppstår.

I två tusen år har västerlandets människor manats att tro. Det har varit två årtusenden, fyllda av strid och förföljelse. Tro behöver inte stå i harnesk gentemot annan tro eller mot förnekelse, men i västerlandet har den alltför ofta gjort det. De som har trott på vissa auktoriteter har vädrat fiender i dem som har trott på andra – eller på inga.

Ovarsamma uttryck och överord kan driva både oss själva och andra bort från våra medmänniskors gemenskap och kanske också bort från sanningen. Det är där tvivlet eller den gemensamma självkritiken kan ha sin helande uppgift. Vi har inte tid eller råd att tvista om det ovetbara. Bäst att hålla inne med påståenden om det man inte vet – även om man aldrig så gärna vill tro att de är sanna. Allvarsamma, återhållsamma uttryck för vad vi känner inför livet och inför vad vi själva och andra har upplevat av världen, i det inre och i det yttre, kan föra oss närmare varandra – och kanske också närmare sanningen – än vad de mera konturskarpa orden kan. Om sådant som blir kvar och sådant som kan komma till, sedan gamla auktoriteter har upphört att vara just auktoriteter och snarare blivit medsökare och trots att man håller fast vid sina tvivel som viktiga varningssignaler, och om möjligheter till nya gemenskaper över trosgränserna vill den här boken handla.

Den går från det mest allmänna i riktning mot det mer speciella. Först en blick på världen – och människan som biologisk varelse i världen. Det är ingen beskrivning, bara försök att tillämpa synsätt som kan ge viss näring åt känslan.

Det som sedan följer vill stå i överensstämmelse med de antydda synsätten och åtminstone delvis vara en tillämpning av dem:

Den enskilda människans liv tillsammans med naturen. Tankar om det onda och det goda. Något av det som ger livet mening i betydelsen innebörd, värde. Gemensamma mål, saker att hjälpas åt med på vår gemensamma vandring mot döden. Den enskilda människan och döden.

Till sist några konsekvenser i förhållandet till samfundet, både de politiska och de religiösa eller ideella. Några antydningar om vad det skulle betyda i praktiken, om mitt synsätt vore allas.

Världen som vi bor i

MATERIA

Den immateriella materien

Materia – det låter tungt och trivialt, alldeles som materiell och materialistisk. Något lågt och oandligt, trögt och ”jordbundet”. En materialist är en person som är blind och döv för alla ”högre värden” och bara tänker på att samla i lador, äta, dricka, sova och må gott.

Men det finns ingen materia som vid närmare undersökning visar sig vara tung, tät och trög. Atomkärnor, omgivna av moln av elektroner och på ett enormt avstånd från varandra i förhållande till deras egen massa, om de nu har någon. Partiklar – kanske närmast skärningspunkter mellan kraftfält. Kan man egentligen tänka sig något mer immateriellt?

Kraftfält och ofattbart snabba rörelser – det är vad all materia, även den tyngsta, hårdaste, trögaste, egentligen är, om vi har uppfattat den rätt. Materiens tröghet och passivitet är en illusion.

Illusionen uppstår när krafter håller varandra stängna så att mer eller mindre stabila jämviktsförhållanden och någorlunda varaktiga tillstånd framträder för det obevärade ögat som något fast och kompakt.

”En svavelatom har vissa egenskaper, när den uppträder isolerad. Den har andra egenskaper när den är inbyggd i ett protein i lösning, åter nya egenskaper, när proteinet är hopvecklat i en bestämd ordning i en biologisk struktur och omgivet av en viss miljö. Om man har en aldrig så detaljerad kunskap om svavelatomens beteende i isolerat tillstånd, och likaledes har kunskap om hur de andra atomerna i ett protein beter sig, känner man ändå inte mer än en liten del av alla de egenskaper en

svavelatom kan ha. För varje ny organisationsnivå avslöjar materian nya egenskaper.” (Björn Afzelius: *Cellen*)

Det är tydligen så att materien redan i de enklaste beståndsdelar man har möjlighet att sluta sig till uppvisar högst underbara egenskaper. Man anar att allt märkvärdigt som händer under livets utvecklingshistoria på jorden har sin rot och sin förutsättning i en stor rikedom på möjligheter redan hos de partiklar som från början ingick i jordens massa. Materien tycks sannerligen inte vara något simpelt och trivialt, stelt och stumt. De högsta andliga värden har sin rot i och finns kanhända slumrande i den materia som ser ut att bara ha varit andens redskap men kanske är sitt eget redskap, full av vad man kunde kalla ”andlig beredskap”.

Den vaknande materien

Att bara räkna med sådana realiteter som har direkt anknytning till materia behöver därför kanske inte betyda att vara krass, cynisk, ”materialistisk”. Det kan betyda att man hänför de högsta andliga skapelserna till materien i dess högsta och finaste konstellationer. Det betyder inte en låg uppfattning om det andliga utan en hög tanke om materien.

Omkring oss har vi en verklighet som har fysikaliska och icke-fysikaliska egenskaper i ouplöslig förening. Det är inte fråga om någon dubbelhet eller tvetydighet eller inre motsägelse hos verkligheten. Det är inte fråga om två eller flera slags verklighet utan om två eller flera sätt att se på den. Det är våra många olika sätt att ställa frågor till verklighetens som kan komma den att framstå som motsägelsefull. Om man inte utgår från antagandet eller förutsättningen att s.k. andligt liv är förbehållet homo sapiens, då kan det hända att man i jordens och livets historia kan följa en successiv förändring i riktning mot en allt rikare känsla och medvetenhet, så att man kunde känna sig böjd att tala om att materien så småningom vaknar till medvetande. Jordens historia från det att jordskorpan började stelna och fram till människans nuvarande dominans blir historien om den vaknande materien i vår lilla vrå av världen.

Sällskapsdans och utveckling

Man kan kanske använda följande bild för att åskådliggöra hur helt nya företeelser uppstår på jorden utan att ny materia tillföres – t.ex. livets uppkomst ur oorganisk materia eller högre former av liv ur encelliga organismer:

Ett tomt dansgolv. Musiken spelar upp. En ensam man vågar sig upp på dansgolvet. Han tar några danssteg, bjuder upp en dam. Av solodansen blir pardans. Nya par uppträder. I ett visst skede av musiken går paren tillsammans två och två och bildar konstellationer på fyra. Dubbelparen roterar t.ex. medsols och förflyttar sig samtidigt motsols runt dansgolvet, så att ett slags komplicerad ringdans uppstår. Ingenting nytt så att säga materiellt har tillförts. Alla de dansande fanns i själva verket i rummet när musiken började, men dansen fanns inte i rummet. Ändå uppstod ideligen något nytt, i och med att de dansande deltog i nya kombinationer av rörelse. Vad som uppstod var nya kvaliteter i dansen – något immateriellt! Liksom i naturen och kulturen åter och åter nya kvaliteter har uppstått i samband med nya kombinationer av det redan förut kombinerade. Allt som uppstår har sina förutsättningar i det förgångna.

Också om en annan sak kan bilden av dansen erinra: om det hade varit dockor i rummet i stället för människor, hade det ju inte blivit någon dans utav. Avgörande är inte bara hur kombinationerna är tänkta utan hur det som kombineras är beskaffat. Beträffande materien är då tillämpningen den, att hur exakt vi än kan beskriva det sätt på vilket olika slag av materia uppkommer genom olika kombinationer av elementarpartiklar, kvarstår det faktum att ingenting av allt detta skulle ske, om inte redan de minsta kända beståndsdelarna ägde högst märkliga egenskaper. En stor gåta, ett djupt mysterium finns alltså kvar.

INDIVIDER OCH FÖREMÅL

Myrstackens mysterium

Se på myran på skogsstigen! Tänk på vad du ser, det kan lindra några av dina kval. Här arbetar ett litet kryp tjugo meter från boet, sliter och drar både länge och väl. Till sist har det släpat hem sitt fynd.

Ingen har petat på myran för att få den att gå rätt. Men hem kommer myran ändå, och strået som den har mellan käkarna kommer troligen till användning på något sätt. Myran på skogsstigen går vart den vill och gör vad den får lust till, men alltid vill den, och alltid får den lust till det som tjänar stackens behov. Stackens behov lever i myran.

Ändå är ju arbetsmyran också ett självständigt, fristående liv. Om den blir angripen, handlar den som ett självständigt väsen. Men till sitt ”inre”, sin aktiva struktur, är den också en del av en större helhet.

Också stacken, samhället, kan handla som ett självständigt väsen, gå till anfall, försvara sig. Det kan präglas, ”behärskas” av en enhetlig känsla som vrede, fruktan, oro, stridslust – åtminstone av symtomen att döma – och alla dess medlemmar tycks då för tillfället bestämda av den för tillfället härskande känslan, som väckts av hela samhällets situation. Ändå finns där ju ingen som leder, så som det t.ex. kan finnas i en flock däggdjur. Känslans enhet behöver tydligen inte motsvaras av kroppslig enhet. Att myrsamhället vid fara beter sig ”som en man”, fast ingen organiserar beteendet, visar att ”psykisk” enhet är möjlig i ”fysisk” eller fysiologisk mångfald. Myrsamhället är en över-individ.

Individer och överindivider

Myran visar att kroppslig avskildhet, avskildhet i rummet, kan vara en i viss mån förvillande anblick. Vad som för ögat ter sig som en mångfald kan ändå ha ett slags inre enhet, där en enhetlig ”plan” eller ”programmering” bestämmer de mångas handlande. Individens avskildhet i rummet behöver inte medföra en inre, en beteendets isolering.

Ibland beter sig myran som en individ, ibland gör en enda cell det, t.ex. en köns-cell, ibland gör hela myrsamhället det. Alltså är vårt vanliga begrepp ”individ” tydligen för enkelt, för primitivt och stelt för att passa in i naturens liv.

En äng med maskrosor, förökade på könlös väg – man har frågat sig om alla plantorna tillsammans utgör en enda individ eller om det är en mängd olika individer. Frågan är svår att besvara i våra vanliga termer. Myran i stacken kan jämföras med cellen i kroppen. Båda har en viss begränsning gentemot omgivningen, men båda är också underordnade – eller inordnade i – ett större sammanhang, en större helhet. Där finns ett samspel i varje särskilt ögonblick, i nuet. Men där finns också ett levande samband med det förflutna, förmedlat genom arvs-massan. En ström av påverkningar, både från det tidigare till det senare och i rummets alla riktningar, bäddar så att säga in den enskilda myran eller den enskilda cellen i en levande gemenskap.

Det är möjligt att vara både individ och en del av en individ. Även den större helheten kan ingå i en större helhet, där delarna samverkar, och någon övre gräns för sådana komplikationer kan vi inte fastställa.

En människas ensamhet

Hur är det nu med människan? Vi är ju inga celler i en större kropp, och inte föds vi med en utrustning, som tvingar oss att fylla en speciell funktion i en viss komplicerad samhällsbyggnad. Samhällsbyggnaden får vi hitta på själva. Instinktmässigt är vi väl alltjämt närmast flockvarelser, av naturen böjda för att hålla ihop med våra närmaste släktingar och i övrigt ta dagen som den kommer utan någon mer invecklad eller låst arbetsfördelning, bara lite allmänt benägna att böja oss för ledarna-turer, och också benägna att själva leda. Samspelet mellan mänskliga individer i ett visst ögonblick är svagare, lösligare, föränderligare än när det gäller myror eller celler, men de finns där ju ändå som något typiskt och utpräglat mänskligt. Vi är inga isolerade öar, vi heller. Och sambandet bakåt i tiden, genom arvs-massan, det är ju lika avgörande

för vårt sätt att vara och känna som för andra varelser. Därför bör nog inte heller en människa betraktas som helt individuell, till sitt inre helt avskild från omvärlden.

När myran är ensam, då är den ändå inte ensam. När människan är ensam – kanske inte heller hon är helt ensam! Hon vill ju i varje fall inte vara det! Vi ska nog akta oss för att överdriva vår biologiska särart i fråga om individens oberoende. Vi är benägna att överskatta den. Vi lever ju så helt annorlunda än andra arter. Men när vi ändrade vårt levnadssätt, ändrade vi inte vårt biologiska arv. Ur trygghetskänslans synvinkel är det nog bättre ju oftare vi erinrar oss den saken. Vi ser inte människan och hennes historia i stort, om vi blundar för vårt ursprung, vårt sammanhang. Att se i stort hjälper oss kanske att också känna i stort, känna en stor, gåtfull gemenskap.

Också en indelning

För trygghetskänslans och samhörighetskänslans skull kunde vi göra klar skillnad mellan individer och föremål.

Individ betyder ju odelbar. Vi menar att individen inte kan delas utan att förstöras. Vi kan skära en myra i många delar men den upphör då att vara myra och att bete sig som en myra. Slår vi sönder ett marmorblock upphör det inte att vara marmor, marmorns egenskaper blir oförändrade. Marmorblocket är därför ingen individ.

Plockar vi sönder en klocka, upphör den ju att vara klocka och borde således enligt den hör tydningen av ordet också betraktas som en individ. Men vi bortser nu från s.k. artefakter, verktyg, maskiner m.m. som människor har tillverkat.

Ordet ”föremål” antyder något av passivitet. Föremålet föreligger och är ett mål för olika påverkningar. Det har antingen ingen egen aktivitet, eller vi tänker för ögonblicket inte på den.

Individer har något slags ”icke-lokaliserad inre enhet”, en samordnad aktivitet som går förlorad, när de på något sätt går i bitar. Icke-lokaliserad: inte stationerad på någon bestämd plats inom individen. I organismen finns den representerad i kromosomerna i varje cell. Den

finns hos delen men också hos helheten. Det är en enhet i mångfalden, något i varje del, som sätter sin prägel på helheten, gör att dess delar samspelar på ett skenbart planmässigt sätt.

Allt som på det där viset har en naturgiven aktiv struktur eller uppbyggnad med delar som står i växelverkan med varandra, vill jag räkna till individerna, men naturligtvis också flercelliga organismer som de ingår i. Dessutom större eller mindre grupper av organismer, som befinner sig i så varaktig och intim samverkan att de inte kan beräknas fortsätta sitt liv utan denna samverkan.

Men även molekyler (åtminstone vissa) och atomer kunde man kalla individer med tanke på deras samspel mellan delar, ett samspel som inte är direkt beroende av impulser utifrån för att kunna fortgå.

Vad jag tycker mig få fram ur de här funderingarna, eller vad jag tycker framträder, är ättartavlor. Alla nu levande varelser och deras aktivitet härstammar i rätt nedstigande led från skeenden inom den oorganiska materien, medan vad jag kallar föremål inte som helheter har sådana ättartavlor utan är enheter som har uppkommit tillfälligt eller genom påverkan utifrån – t.ex. ett stenblock, en maskin.

Den aktivitet som ständigt pågår i vår egen kropp har inte sin början eller sitt ursprung eller sin startpunkt där. Den är en direkt fortsättning på aktiviteter i våra förfäders kroppar, förmedlad genom aktiva celler. Det blev aldrig något avbrott i rörelsen, den ständigt fortgående fast på olika sätt avlänkade rörelsen. En ström av händelser, inom och mellan celler, överförd från generation till generation, en sammanhängande historia utan stillestånd och pauser. Kunde man följa rörelseserien motströms, skulle man passera genom hela stamträdet från grenspetsarna till roten, ner till de encelliga djuren, ner till jättemolekylerna, ner till de oorganiska ämnenas molekyler o.s.v.

Till föremålen räknar jag alla godtyckligt avskilda eller sammanförda mängder av materia utan ett inre samspel med något slags gemensam funktion. Dit räknar jag som sagt – av känsluskäl – också alla av människor gjorda nyttotving och ting till lust och nöje.

Krocket och stafett

Indelningen i individer och föremål kan motsvaras av en indelning i två slags förlopp eller händelsekedjor, de som äger rum inne i individer och överindivider och de som äger rum mellan föremål (och mellan föremål och individer).

Man kan jämföra vad som sker bland klubbor och klot i ett krocketspel med vad som sker på löparbanan under en stafettlöpning.

Ett parti krocket: En spelare sätter klubban i rörelse och klubban träffar ett klot. Klotet rullar och stöter mot ett annat klot, som stöter emot målpinnen.

En stafettlöpning: Lagets första löpare startar. Den andre sätter full fart först sedan han fått stafettpippen i handen.

Det finns ju inget mekaniskt samband mellan den förste och den andre löparens lopp (den förste knuffar ju inte iväg den andre). Stafettpippen är ingen mekanisk orsak till att någon springer utan en form av information: Nu är det dags för dig att springa!

Inne i levande individer tycks ju mängder av förlopp utlösas av den sortens impulser. Man kan svårligen finna något enkelt fysikaliskt eller kemiskt samband mellan t.ex. bakteriers inträngande i ett sår och de vita blodkropparnas vandring till bakteriehärden. Signaler, information som sprids i kroppen, är det man kan finna.

Den genetiska koden tycks mig ha likheter med stafettpippen. Liksom stafettpippen går ur hand i hand hela laget igenom, förblir uppsättningen av kromosomer och gener oförändrat densamma generation efter generation, ofta under oerhörda tidrymder, och ger individen ledning i fråga om uppbyggandet av organ, tillväxt, beteende.

Händelseserier där enskilda individer samverkar aktivt – det må vara atomer, celler, organismer – har mera likhet, tycks det mig, med stafettlöpningens serier av lopp än med krocketspelets serier av krockar. Individerna håller sig ju nämligen med sin egen rörelseenergi och sitt eget system av samverkande rörelser. Individerna agerar med i förloppen. Föremålen däremot, de ostrukturerade materiemassorna, de bara tvingas till rörelse utifrån, de blir ”knuffade” och ”krockade” i gång.

För känslans skull

Det här är förstås inget försök att systematisera för överskådlighetens skull. Det finns tusen bättre sätt. Det här är ett förslag till synsätt, uppmärksamhetsinställning, med syfte att komma åter till en ursprungligare känslolinställning än den som civiliserade människor i allmänhet tvingas in i genom sitt levnadssätt och sitt vardagliga sätt att resonera.

Människor, djur och växter, och så hela den livlösa materien – så ungefär brukar vi ju till vardags tänka oss och tala om världen. Men det är just till vardags som vi, efter vad jag tror, borde tänka på ett annat sätt. För det där sättet – att göra människan till en särskild sort, avskild från allt annat i tillvaron, och det levande till något skarpt avskilt från det icke levande, det gör oss känslomässigt både hänsynslösa och sårbara. Vår känslkontakt med naturen har blivit igenslammad, sedan vi stängde oss inne i hus och städer och började inta en angräp- och förtryckarattityd gentemot den icke-mänskliga världen. Nu är vi ingenstans hemma.

Men om vi alltid minns, att vi har anor! Att vi hör till ”individserien”, den sortens företeelser som har urgamla anor. Vi hör inte bara ihop med andra människor i ett bestämt samhälle. Vi hör ihop med allt som andas, allt som består av celler, och vi är byggda av samma slags elementarpartiklar som de avlägsnaste himlakroppar. Vi är barn i huset, vi hör till. Det borde vi aldrig glömma.

Människor må förskjuta och förkasta och fördöma varandra hur mycket de vill, ut ur natursammanhanget kan ändå ingen kastas. Man är ingenting främmande och ovidkommande, som har kommit in från kylan och rätteligen borde förpassas dit ut igen. Man kommer inte alls utifrån utan inifrån.

Levande och dött

En sten rullar utför en bergssluttning, och harar och smågnagare skvätter åt alla håll för att komma undan. Ett ”dött” föremål hotar

de levande, säger vi. Ändå är det svårt att säga klart vad skillnaden är mellan levande och dött. Egentligen är det nog en gradskillnad, när det inte är en skillnad i synsätt.

Gränsen mellan levande och dött är oskarp, det finns övergångsformer. Det går inte att säga: Vid den och den tidpunkten, i det och det utvecklingsstadiet tog livet sin början på jorden. Bestämmer man sig för att dra en gräns, blir den alltid mer eller mindre godtycklig, och det blir svårt att besvara frågan: Varför just där?

Därför vore det frestande att säga: Livet har ingen början. Det som livet är en yttring av eller en variation av har varit med alltid. Själva materien är levande – på något sätt.

Det är synd att man inte kan säga så utan att bli missförstådd. Man får räkna med att bli missförstådd, hur man än garderar sig. Det hjälper inte att säga, att man inte menar att tillskriva den oorganiska naturen egenskaper som inte har iakttagits – vilja, tänkande, känslor etcetera. Man kommer ändå förr eller senare att tolkas så, och då är det väl bäst att försöka uttrycka sig på annat sätt.

Det är synd att det inte går, för rent känslomässigt skulle det ligga något välgörande i att kunna säga att materien, ja hela världen, lever. Det skulle innebära en påminnelse om sammanhang, som vi har alltför lätt att glömma.

Ordets makt över tanken är stor. Dess makt över känslan är kanske inte mindre. Om vi läte orden "levande" och "liv" så att säga följa med ner på de individuella molekylernas och atomernas nivå, skulle det troligen påverka vår känsla på ett gynnsamt sätt. Kanske man ändå kan säga om materien, betraktad som mängd av atomer, att den är icke-död!

Välja kanal

En radiomottagare är ju vanligen försedd med en programväljare, så att man utan vidare får in program 1, 2 eller 3 genom att trycka på en av knapparna. Radion är naturligtvis känslig för andra våglängder och stationer också, men det är de svenska radioprogrammen vi oftast vill ta in, därför har man ordnat det så.

Vi kan nu tänka oss att vi ställer in vår uppmärksamhet så att den växlar mellan tre kanaler, tre individ-nivåer: atomer, celler, organismer. Det finns ett otal andra principer för betraktelsen, men vi utväljer denna. Trots att vi begränsar oss på detta sätt kan vi få med hela universum, i den mån vi känner det, i vår betraktelse, eftersom all materia som vi känner till består av atomer; alltså individer. Vi uppmärksammar alltså hos en sten bara de ingående grundämnenas atomer, deras strukturer och beteenden, däremot inte stenen som en stor form, en tung materiaklump osv. Hos korallrevet uppmärksammar vi dels atomerna i massan av döda koraller, dels de levande koralldjuren tagna vart för sig, inte som en koloni. Vi uppmärksammar alltså inte korallrevet som rev utan som enskilda atomer och enskilda organismer. Hos koralldjuren uppmärksammar vi dessutom enskilda celler, vilka som helst.

Jag menar nu att man på detta sätt, genom att utvälja vissa typer av enheter för sitt betraktande utan att därför avskärma eller negligera någon del av verkligheten, får ett bestämt helhetsintryck av yttervärlden, som är lika riktigt som de som framträder t.ex. för utövarna av olika specialvetenskaper. Det är intrycket av i viss mån slutna rörelsesystem. Atomens partiklar fortsätter att rotera i vissa banor kring kärnan – eller vad det nu är som de gör – utan att några utifrån kommande påverkningar håller rörelsen igång – ibland rentav trots sådana påverkningar. Detsamma gäller ju både cellen och den av celler byggda organismen. – Tänk på ett varmblodigt djur som försöker hålla värmen, vilket stort register av åtgärder för att hindra den omgivande kylan att tränga in och bringa det inre samspelet i kroppen att stanna av!

Överallt dessa komplicerade rörelsesystem, som tycks hålla sig själva igång, eventuellt under givande och tagande gentemot omgivningen.

Jag menar att detta drag av spontan intern rörelse (eller vad man ska kalla det) är så väsentligt, att vi ständigt borde ha det aktuellt för vårt medvetande eller vår känsla. Om vi har det, då ser vi ett tydligare samband, kanske en större principiell likhet, mellan till exempel en järnatom och en organism än mellan en järnatom och ett järnstycke,

eftersom järnstycket är passivt och "livlöst" medan järnatomen är "skälvande av liv".

Förr tänkte man sig vanligen den orörliga, tröga materien som det ursprungliga, "leran" av vilken den gudomlige Krukmakaren skapade levande varelser. Nu ser det i stället ut som om rörelsen alltid har funnits och är allestädes närvarande. Orörliga massor är något sekundärt, ett resultat av anhopning och i grunden endast skenbart orörliga.

Ett ständigt sökande

Finns det "vilja" i naturen?

I allmänhet menar vi, när vi talar om vilja, någonting med ett inslag av begrepp och föreställningar. Man måste ju ha ett begrepp om vad det är man vill!

Ska man ha rätt eller skäl att tala om vilja utanför det mänskligas sfär, måste det gälla något som inte är förknippat med begrepp: ett ständigt, planlöst sökande, ett ständigt uppreparande av livsdugliga lösningar men annars ett ständigt varierande, ett ständigt nyskapande, där gamla lösningar inte duger. Försök och misstag och försök igen!

Mekanismer, maskiner

Forskningen sägs ibland vara "livets mekanism" på spåren. Men är inte uttrycket "livets mekanism" både olämpligt och missvisande?

Vad forskningen finner, när den söker livets ursprung, är inte "den mekaniska fjäder på vilken det hela berodde" utan nya, förut okända detaljer i skeendena: förut ej insedda, levande sammanhang och förut ej observerade regelbundenheter. Man finner att så och så går det alltid till under liknande omständigheter. Man finner okända mellanled i ofullständigt kända typer av händelsekedjor, men några mekaniska orsaker till att det överhuvud taget sker något, lär man inte finna.

Mekaniska och tillräckliga orsaker till att livsprocesser avbryts (t.ex. yttre våld), sådana kan man visst finna men knappast mekaniska och tillräckliga orsaker till att liv börjar och går vidare.

Mekané betyder redskap. Ordet maskin kommer också från det ordet. Vi tänker på vattenhjul, vindspel, ångmaskiner och urverk, gevärsmekanismer, tröskverk... Men till själva mekanismen räknar vi inte drivkraften – inte vinden, det rinnande vattnet, ångan, handen som spänner fjädern. I en organism däremot kan vi aldrig tänka bort egenskapen *aktiv*, och därför kan vi väl aldrig genom forskning komma fram till att livet är mekaniskt.

En mekanisk anordning eller en maskin är ett arrangemang, som människor har gjort med utnyttjande av föremål som var för sig är passiva, utan enhetligt inre samspel men som på grund av arrangemangets finurlighet kommer att medverka i en avsedd aktivitet.

En organism kan ju slående likna en mekanisk anordning t.ex. genom att ideligen upprepa ett visst beteende på samma sätt. Men den avgörande skillnaden är ju att organismen har ett eget, internt system av rörelser, som är en samverkan av elementarpartiklarnas rörelser. Inte en påverkan eller verkan: det är dessa rörelser, inbegripna i större rörelsesystem.

Livet blommar trots alla mekaniska hinder. Det är ett barn som springer mellan orsakssammanhangens staket.

STAMTRÄDET

Alla vi som är släkt

Livets utveckling på jorden brukar ju åskådliggöras genom bilden av ett träd. Ytterst på en av grenarna är människan placerad. I toppen, förstås, vi vet ju att vi är bäst! Om jag bortser från vad som är upp och ned, toppen och sidogrenarna, tycker jag om att tänka på den där bilden. Tänk att ”vi” är släkt, allihop! Somliga av ”oss” är visserligen släkt på mycket långt håll. Men vi har ändå oerhört mycket gemensamt.

Jag frågar mig, om inte det som är lika hos amöban och människan är mer, omfattar flera drag och funktioner än det som skiljer oss åt. Det beror förstås lite på hur man räknar, men kanske cellens uppkomst är en mera händelserik, omfattande och väsentlig historia än de flercelliga arternas uppkomst ur cellen. Om det i en enda bakterie finns omkring 5000 olika organiska föreningar, anar man ju här en ofattbart lång och komplicerad utvecklingshistoria.

Vad som händer när flera celler samspelar måste ju vara i högsta grad beroende av vad som händer i den enskilda cellen. Det är ju cellens struktur som avgör det fortsatta skeendet.

Alla ”vi” som består av celler – en eller flera – bär oss ju i många avseenden lika egendomligt åt. Vi undviker t.ex. stark hetta och stark köld. Vi är beroende av tillgång på syre. Vi utför rörelser för att fånga föda. Somliga ämnen dör vi av, om vi får dem i oss. Vi har förmåga att välja tjänlig föda och undvika otjänlig. Vi lever en tid under ämnesomsättning, åldras och dör. Vi förökar oss o.s.v. Man skulle kanske behöva genomsöka vintergator för att finna en sådan kombination, ett sådant knippe av beteenden. Men alla vi som består av celler, vi har det knippet av beteenden.

Att människan till skillnad från amöban har armar och ben och tankeförmåga är kanske ur kosmiskt perspektiv bagatellartade skillnader i jämförelse med allt det som är gemensamt och gör oss till typiska jordevarelser.

Vi som är ”bäst”

Somliga tycker inte alls om att tänka på detta. De känner sig närmast förolämpade. Människan, skapelsens krona och Guds avbild – släkt med en amöba. Usch! Bäst att tala tyst om den saken. Men i längden, tror jag, gör det oss bara gott att tänka på det. Att människan på grund av sina ovanliga förmågor har behagat sätta sig själv i särställning, betrakta sig som något gudalikt, det har haft sina dåliga följder. Inte bara det att människan har ansett sig vara i sin fulla rätt att handskas hur som helst med den övriga naturen, misshandla och förslava den. Det har också gjort henne ensam i naturen.

Högfärdens lön

Det är som när en enskild människa anser sig vara förmer än andra människor i omgivningen. Den självuppskattningen kan visserligen stimulera henne till att skaffa sig en mängd extra fördelar. Hon kanske klär sig och lever finare än de andra. Hon kanske också driver igenom att folk behandlar henne med särskild hänsyn. Men hon blir illa omtyckt och betraktad som en högfärdsblåsa. Hon blir isolerad, och när hon råkar i svårigheter är det just ingen som vill hjälpa henne. Ensamheten omger henne som ett ishölje. – Människan som släkte har blivit naturens högfärdsblåsa. Den civiliserade människan som förtrycker och utarmar den övriga naturen har blivit ensam som enväldshärskaren i sin borg.

Om man ödelägger naturen omkring sig, får man sedan svälta. Det är en högaktuell sida av saken. Men det är en annan som jag närmast tänker på, en känslomässig. När vi, de civiliserade människorna, nu ser på den övriga naturen, känner vi dåligt dess känslor, uppfattar inte dess ”sinnelag” så som våra förfäder kanske gjorde. Vi har blivit avtrubbade, lomhörda. Det är ungefär som när vita människor förslavat de svarta: när deras övergrepp lyckats har de ansett de svarta vara dumma, lata, okunniga, djuriska. Det är deras försvar för övergreppen. En ensam vit med piska bland idel svarta slavar, han

var verkligen ensam och slagen av blindhet och dövhet. På grund av sin blindhet såg han inte en enda människa i sin närhet, bara svarta djur. Människosläktet som "herre över naturen" är verkligen ensamt, slaget av blindhet. Den vänlighet och glädje som vi i vissa ljusa ögonblick får en fläkt av från naturen, den är oss oftast fördold. Vi ser bara "djuriskhet" eller också ser vi bara "råvaror", materialet till våra egna konstprodukter. Om vi utnämner oss själva till naturens herrar och skapar oss en föreställning om det gudomliga med drag av oss själva, och sedan faller ner och dyrkar denna bild, då har vi grumlat vår känsla för det hemlighetsfulla *något* i naturen, som kanske är det verkligt gudomliga i tillvaron.

Att iakttaga den av människor opåverkade naturen utan biavsikter, vila från allehanda mänskliga sociala spänningar, det kan göra oss mer benägna att visa hänsyn till människans kamrater på jorden.

NÅGOT GENOMGÅENDE

Det urgamla tänkesättet

En bronsålderskrigare står inför sin fallne vapenbroder: Det är något som har försvunnit från kamraten. Nyss rörde sig vännen, talade, kämpade, betedde sig som en vän. Nu är han sig inte lik längre. Han säger ingenting, han kämpar inte längre mot fienden.

Vart tog tapperheten vägen? Och vigheten, styrkan och klokheten? En slapp, stum, viljelös kropp är allt som är kvar. Kroppen är tydligen inte hela människan. Det som gjorde vännen till vän är borta. Man frestas att ropa, be det komma åter till kroppen, så att kroppen blir en vän igen.

Människan består tydligen av två beståndsdelar, tänker kämpen, dels en kropp, i sig själv slapp, tung och orörlig, dels ett något som gör den stark, vig, tapper och god. Och detta något måste ju självt vara klokt, tappert och vänligt sinnat, annars kunde det ju inte ha haft denna verkan. Man kallar på det men det kommer inte igen. Det tycks uppehålla sig någon annanstans där det trivs bättre, kanske i ett skönare land. Man försöker tänka sig vännen i detta sköna land, där man kanske själv ska vara i morgon om man träffas av fiendens spjut. men man har svårt att tänka sig vännen helt utan kroppen, utan sin röst, sina åtbörder, sitt leende. Alltså utrustar man honom i fantasin med en ny, lättare kropp som blir själens nya boning, en osynlig kropp som kanske inte alls är långt borta. En liten bild av vännen har givit sig av: hans själ. Man undrar: Var är den nu?

Men i allt detta finns ju ingenting som krigaren direkt har iakttagit. Vad han har sett är detta: vännens kropp, nyss så verksam, har inställt sin verksamhet.

All kroppens verksamhet är ju förstås inte inställd. Omfattande kemiska omvandlingar har tagit sin början och kommer snart att göra sig otäckt märkbara. Det är den samordnade och samordnande

verksamheten som har upphört, detta att varje del av kroppen påverkade och påverkades av varje annan. Detta samspel har fortgått och – genom könscellerna – förmedlats genom generationer alltifrån livets första uppkomst i ett forntida hav. En ofattbart lång händelsekedja har avbrutits, samtidigt som den döda kroppen har blivit startpunkten för en oöverskådlig mängd nya händelsekedjor, om vilkas framtid man ingenting vet.

En kropp som det sitter en själ i – är det en riktig beskrivning av en människa? Eller har man i den beskrivningen gjort en kropp också av själen?

Vännens liv i de sälla jaktmarkerna – det är ju en dröm, en fantasi, en dikt. För den skull behöver den ju inte vara alltigenom en villfarelse. Men det finns ingenting i dikten som kan bekräftas av andras iakttagelse, en iakttagelse som är tillgänglig för alla. Där finns m.a.o. inga fakta.

Det urgamla sättet att betrakta själen som något fristående, något som tar sin boning i kroppen för en tid och sedan åter lämnar den – som om själen också vore en kropp, fast mindre och mera eterisk – det kan vara sprunget ur sorg, längtan, fruktan, ur skapande fantasi och berättarlust – och det kan motsvaras av en verklighet. Men det har inte sina rötter i erfarenhet och iakttagelse eller i logisk slutledning utifrån iakttagelser. Vi har aldrig iakttagit en själ, boende i en kropp. Själen är inget faktum. Vad vi ser och känner och upplever hos en medmänniska, det är ju hennes handlingar och hennes sätt att vara. Hennes sätt att röra sig, att tala, att handla, det är ”hon själv”. Det är i det vi tycker oss möta hennes ”själ”.

Egentligen iakttar vi väl oss själva på liknande sätt. Våra tankar, känslor och iakttagelser kan ju betraktas som inre handlingar, hjärnans och de inre organens svar på situationer som vi kommer in i. Vi själva i våra egna ögon – är det inte våra känslor, önskningsar, tankar, handlingar så som vi uppfattar dem, och våra minnen av det vi har iakttagit? Och vår ”själ” i allt detta – är det inte det som tycks oss vara sig likt, något förblivande tvärsigenom alla förändringar? Och likt sig har framför allt detta varit, att vi har varit aktiva, handlat och upplevat, alla dagar så långt

vi kan minnas. Egenskapen *aktiv* har funnits med hela tiden. Det finns också mycket annat som har förblivit sig likt. Våra första minnen, dem har vi ju burit med oss genom livet. En viss ”inställning” till livet tycker vi nog också har bevarats genom åren, en viss undran, en viss önskan att göra det rätta, kanske, och vissa dispositioner, t.ex. för ilska eller entusiasm. Vissa egenskaper alltså, inte hos kroppen, sådan den ser ut, för den ändrar sig ju oavbrutet, men hos dess sätt att vara, dess inre och yttre aktiviteter, särskilt de inre.

Men när två eller flera människor samarbetar! När de gemensamt går upp i en sak, inbegripna i en gemensam situation, ett gemensamt syfte, en gemensam upplevelse! Deras entusiasm – inte är den väl två entusiasmer? Deras skapande – inte är det väl två skapanden? Kan man inte med bibeln säga, att de är ”ett hjärta och en själ”?

Vi talar inte om musik i flertal. Vi säger inte ”musikor” eller något sådant, vi säger musik: På konserten förekom en orkester, femtio orkestermusiker, en kör, tjugo sångare, fem musiknummer. Men hela programmet var musik.

Vi kanske borde tala på samma sätt om själ: Själ är något som kommer fram allt tydligare när uttrycken blir flera och känslorna rikare, när uttrycksmedlen blir finare och samlivet mera nyanserat. Men samtidigt något som har varit med hela tiden – åtminstone så länge det har funnits liv.

Själen som kropparnas musik?

Vi kanske inte borde tala om en kropp som har fått en själ som gäst utan om en varelse som tänker, känner, upplever, dvs lever på ett själsligt sätt!

Vissa gamla materialister menade att kroppen ”avsöndrar” tankar och känslor som ett annat körtelsekret. Det var väl att röra ihop begreppen. Men molekylnas och cellernas samspel kan få karaktären av tänkande och kännande. Det är hela tiden bara molekyler och celler som samspekar, men deras samspel har förändligats, blivit mer andligt eller själsligt.

Jagets identitet

Från Åreskutans topp kan man se Tännforsen lysa vit som ett jättelikt marmorslott, av sagans ande godtyckligt placerat mitt inne i fjällvärlden. Årtusende efter årtusende har detta naturskådespel pågått där inne i vildmarken, förändrat och ändå i viss mening detsamma. Vattenfallets identitet är i princip av samma slag som jag-identiteten.

Vad menar man när man säger ”jag”?

Menar man sin kropp? I så fall skulle man ju tänka ”jag” även om sin döda kropp, sitt lik. Men det gör man väl inte?

Menar man sin ”själ”? I så fall skulle en materialist ha svårt att använda ordet ”jag”. Men det har han väl inte?

Menar man ibland det ena och ibland det andra?

”I går satt min kropp vid skrivbordet medan min själ gjorde upp en budget för nästa månad.” Det är bestämt inte så vi tänker eller menar. ”Jag satt vid skrivbordet och gjorde upp en budget för nästa månad” – det låter naturligare. En psykofysisk enhet är väl vad som vanligen föresvävar en. Men om man tänker sig ett individuellt liv efter döden leder den tolkningen onekligen till svårigheter. Är det ”jag” som kanske undfår evigt liv, eller är det bara en del av det som en gång var ”jag”? Den gamla kristna föreställningen att den döda kroppen får liv på uppståndelsens dag, så att det verkligen är hela människan som undfår frälsning och evigt liv, går väl att förena med föreställningen om en psykofysisk enhet, men den är på andra sätt så svår att s.a.s. tänka till slut, att den knappast är eller kan bli var mans egendom i vår tid.

”Den dagen satt jag och skrev och tänkte.” – För min egen privata del tror jag nog att jag i grund och botten menar, att det var kroppen som gjorde det. Men inte en döv och blind och passiv kropp utan en tänkande och kännande kropp, som upplevde, planerade och mindes.

Men kroppen förändras ju. Den åldras, celler byts ut. På vad sätt förblir ”jag” ändå densamme? – I samma mening som Tännforsen förblir Tännforsen: där är ju ett ständigt utbyte av materia, och såväl stränderna som flodbotten ändras ju ständigt. Men där finns något som förblir, nämligen att en väldig flod störtar sina vattenmassor utför

en väldig brant i denna trakt sedan årtusenden. Där finns kontinuitet i både tid och rum.

Men om ”jag” är en händelseström med vissa drag bevarade, då är det inte något som är klart avgränsat mot omvärlden. Strömmen av händelser och aktiviteter är övertagen från andra strömmar, och ständigt tillföres aktiva element från omgivningen medan andra avges. – Liksom forsen ständigt tar emot vatten från floden ovanför fallet och avger det till floden nedanför, och liksom forsen inte är en viss mängd materia utan en formation. Den är ingen strängt avgränsat helt. Den ingår i floden.

En serie av händelser som bildar en relativt varaktig formation och ingår i en större och varaktigare formation av händelser – det kan kanske duga som en provisorisk antydning om vad som finns med i alla mer eller mindre dunkla och högst varierande jagbegrepp.

En sådan försiktig antydning kan vara en påminnelse om att man inte har kommit till jorden utifrån – med storken från himlen – utan mera som ett skott på ett träd: jag hör till det stora trädet – solidaritet kan väntas av mig.

Det kan bli naturligt att fasthålla jag-föreställningen och låta den omfatta mera. Mitt jags händelseström är inte isolerad utan är ett led i en större, ett större ”jag” som mitt jag också hör till, inifrån vilket jag ursprungligen kommer – liksom du och alla andra människor och alla andra varelser och individer. Om mitt privata ”jag” egentligen är en händelseström, en gren av en universell, vittförgrenad händelseström, då finns inget ”icke-jag”, inget helt främmande och utomstående ”jag”. ”Jaget” i djupaste och egentligaste mening är då ett. Inte min privata person med bostadsadress, yrkesbeteckning och personnummer är mitt verkliga jag. Mitt innersta intima jag blir universums Jag.

Men vi måste komma ihåg att substantivformen ”Jaget” under alla förhållanden är riskabel. ”Hypostaseringar” betyder att man uppfattar något, t.ex. ett begrepp, som ett självständigt ting. Den faran är lika stor när man talar om ”jaget” som när man talar om själen. Men om vi minns detta, kan vi kanske ändå ha hjälp av uttrycket: Icke jag – men Jaget i mig. Om det intima jaget egentligen är universellt, överensstämmer mitt innersta jag med alla andras, d.v.s. mitt eget innersta behov

överensstämmer med alla andras. Man tänker sig ”jaget” uppgånget i den stora gemenskapen – som en droppe i ett ljumt solbelyst hav.

I det stora ”stjärn-jaget” blir ingen särskilt betydande, vilka storverk han än har utfört, men ingen blir heller kasserad, utstött, utkastad, oberörbar.

Ett ”All-jag”?

En inre enhetlighet, något som går igenom hela världen – ingen vet att det finns något sådant. Det ligger i sakens natur att vi aldrig kommer att få veta det. Ändå har människor alltid hävdad det – kanske så länge det har funnits möjlighet att forma tankar i ord.

Det enda vi känner till som på en gång kan visa sig vara ett empiriskt faktum och stödja tanken på något genomgående, är att alla ämnen vi har någon kännedom om är sammansatta av atomer. Om all materia har en i någon mening gemensam grundstruktur, finns det ju ändå trots allt något som är i allt. Det är visserligen något ganska abstrakt, ett gemensamt strukturdrag, men det är ändå något. Och det är troligt att det finns mer. Vi kan inte dra några som helst ”metafysiska” slutsatser ur detta, men vi kan dröja vid det med vår tanke och låta det påverka vår känsla. Allt vad vi gör, tänker och känner bygger ju på och är beroende av vår fysikaliska och kemiska struktur. Det måste ju på något sätt prägla oss så att det finns vissa inre överensstämmelser, trots att det är omöjligt att beskriva dem i ord.

Vad som kan komma ut av atomer i rörelse och samspel är ju ofattligt stort i sin variationsrikedom, men det är inte vad som helst. Ingenting kan uppstå som står i strid med materiens grundprinciper och grundläggande egenskaper. Möjligheterna begränsas trots allt av det faktum, att allt byggs på eller byggs av atomer med deras speciella egenskaper. Det till synes enkla att alla ämnen som vi känner till består av atomer är kanske inte så enkelt ändå och har kanske flera konsekvenser än vi vanligen tänker oss. Vi känner inte atomernas alla egenskaper. De är kanske flera och underbarare än vi anar. Därför kan också de inre likheterna individer emellan trots de yttre olikheterna

vara större än det förefaller. Den märkvärdiga förmågan till sympati tvärsöver väldiga barriärer i fråga om härstamning skulle – kanske, möjligen, till äventyrs! – kunna ha ett visst samband med en viss strukturlikhet på djupet... eller varför älskar vi blommor?

Djupt inne i vår kropp, i hjärnans och nervsystemets minsta smådelar, de som verkar till att våra känslor, vår livskänsla tar form, där agerar samma slags komplicerade enheter (atomer, molekyler etc.) som i allt annat vi har omkring oss. Kanske det har betydelse för vår känsla av samhörighet och igenkännande utanför familjens klassens, landets, rasens och artens gränser och för vår förmåga att glädjas vid åsynen av naturfenomen av de mest skilda slag. Kanske strukturlikheten är ett slags brygga, som möjliggör den känsla av att höra till en allomfattande enhet eller helhet som tycks finnas överallt där det finns människor? Att känna sig uppfatta och samordnas med en enhet utan mänskliga begränsningar – kanske den känslan, medveten eller oreflekterad, ligger bakom inte bara religiösa företeelser utan också bakom all sund och naturlig munterhet, vänlighet och livsglädje? En känsla snarare än en filosofisk idé är att det universella står oss nära, att det ingår i oss, och att vi ingår i det. Allt i ett och ett i allt...

En inre enhet i universum, i allt som är ursprungligt och oskadat – man kan fråga efter motivet till en så spekulativ hypotes. Svaret är väl att motivet är känslomässigt: en aning, en känsla. Den religiösa känslan av vårt sammanhang med allt, av alltings sammanhang.

Den uppfattning jag här försöker uttrycka kunde kanske betecknas som en religiöst betonad – naturalism!

KONSEKVENSER

Överlägsenhetskänslor

Överlägsenhetskänslor blir lika orimliga som underlägsenhetskänslor inför tanken på en all-gemenskap. Mitt ”jag” kan inte vara på minsta vis ”bättre” eller ”sämre” än någon annans, om det är det universella. Handlingar kan vara mer eller mindre lyckade, sedda i det stora sammanhanget, men det kan inte det mest personliga, det mest varaktiga hos någon.

Förakt är blindhet. Den som föraktar ser inte klart den han föraktar. Att föraktas är att inte uppfattas. Ingen är värd att föraktas, eftersom ingenting kan vara ”värt” att inte uppfattas riktigt. Den som föraktar en människa finner sig inte ha något gemensamt alls med henne. Han finner ingenting av intresse eller värde hos henne, kanske för att han är inriktad mot helt andra mål.

Ofta ligger väl en kampinställning i bakgrunden: den föraktade tillhör en ”motsida” men är samtidigt ingenting att frukta, ingenting att räkna med som fiende betraktad. Det har ju ingenting med den föraktades verkliga innersida att göra. Förakt rör eller drabbat aldrig det innersta hos någon.

Samhörighetskänslor

Samhörighetskänslan bryter udden av både överlägsenhets- och underlägsenhetskänslor. Den skapar beredskap både för att förlåta och för att ta emot och uppfatta förlåtelse, och den får näring i tankar på det stora sammanhang där vi alla är inordnade. Förlåtelse handlar om en återställelse. En brutna kontakt sluts igen.

Förlåtelse är en gränsöverskridande handling.

Den förlåtande behandlar den (eventuellt) felande som en del av sig själv. Av två ”själar” har åter blivit en.

I naturen förekommer ständigt att brutna kontakter återknyts, bortkomna välkomnas. Som när sår läks, vilsekommen unge tas upp

i familj. ”Utslagning” av sjuka individer förekommer ju också i naturen men för släktets fortbestånds skull, aldrig som straff eller hämnd. Långsinthet finns inte i naturen.

I människolivet förekommer det också ständigt, fast vi inte alltid ger det namnet förlåtelse. Tillfälliga murar rivs, samspelet börjar på nytt. Förlåtelse i sin mest elementära form kan vara en universell företeelse. En universell tendens till gemenskap, till att återställa brutna kontakter.

Stillheten

”Tillbaka till naturen” är vad det handlar om, nämligen till den andliga naturligheten. Även om vi med hjälp av vår teknik och civilisation utrotar all ”vild” och ursprunglig natur omkring oss, förblir vi ändå naturvarelser, helt beroende av naturen i stort. Vi kan aldrig sätta oss över den. Vi har bara så lätt att glömma, i våra tysta och uppvärmda bostäder, att vi förblir passagerare på en kringflygande himlakropp.

Tillbaka till den känslomässiga samstämmigheten med den universella aktivitet och rörelse, av vilken vår egen spontana inre rörlighet är en del, ett utflöde.

Tillbaka till det naturliga sambandet, det som har blivit stört i den bråkiga mänskliga samvaron. Inte på ett yttre sätt – det finns ju nästan ingen orörd natur att återvända till. Utan på ett inre: tillbaka till det naturliga sättet att vara, att nå känslkontakt med världen.

När man inte pratar med andra eller lyssnar till andra brukar man prata med sig själv. På alla tre sätten överröstas det som talar i ens eget inre.

Invärtes oväsen

Allt vårt argumenterande med oss själva, vårt ältande av gamla oförrätter och kränkningar, vårt förberedande av vår sena upprättelse, är sådant som tar vår uppmärksamhet i anspråk, så att vi inte märker vad som i övrigt sker inom oss och utom oss. Vi märker inte blodets

och andedräktens rytm, inte organismens eget stilla liv, läkande och förnyande. Den naturliga benägenheten för lust och glädje får ingen chans, så länge vi är inbegripna i förberedande stridsåtgärder för att främja den sociala existensen. I ordlöshetens avspända tillstånd (i den mån det nu kan uppnås) finns inga sociala komplikationer. Allt sådant är förknippat med ord. I stället kan man få del av någonting helt annat. Alla de former av meditation och eftersträvad inre stillhet som odlats i österlandet och blivit mera vanliga också i västerlandet på senare tid, har väl just detta gemensamt: att de ökar möjligheterna för kroppens själsläkande krafter. Det mesta bråket i vår tillvaro har samband med ord. Det är genom dem som gammalt hat hålls vid liv och nya hatstämningar piskas upp. Efter en lång tystnad ter sig de gamla stridsfrågorna inte så enormt stora längre. Vi frågar oss: Hur kunde de uppröra oss så?

Förbittrade människor håller ofta långa monologer för sig själva i stället för de strafftal de hoppas en gång få framföra högt. Så hålls vreden vid liv som en ömt vårdad eldslåga. Funnes inte det inre talandet att tillgå, skulle vreden snart sjunka undan och hämnden skulle inte bli av.

Helhetens melodi

Att just i sina upprörda ögonblick stänga av den inre ordströmmen, försjunka i något slags kontemplation för att sedan komma tillbaka, renad och lugnad och med en klarare blick på vad som egentligen skedde, det är inte lätt. Sanningen är ju att man inte har någon lust att bli lugnad, när man befinner sig i affekt. Men somliga har kommit långt i förmågan att besegra sina affekter, och alla har vi väl någon erfarenhet av det och av hur det kändes efteråt. Att komma igen kändes kanske ungefär som när man betraktar sitt rum genom en bakvänd kikare: det blev så smått alltsammans, eller åtminstone mindre än det förut tycktes – det som upprörde oss så.

Allt det här var grova exempel. Jag menar att vårt känsloliv i någon mån är stört och vår klarsyn i någon mån grumlad även när vi inte

alls befinner oss i affekt utan är alldeles som vanligt. Vi är fångna i det alltför mänskliga.

”Världshistoria” säger vi och menar människans historia. ”Förhistorisk tid” säger vi och menar tiden innan människan började lämna skriftliga dokument efter sig. Men det är bara glömska, när vi talar om världen som människornas värld och historien som de skrivkunniga människornas historia. Vi betraktar världen som genom en tub, i vars lilla titthål bara det mänskliga framträder. Det måste verka förvrängande inte bara på våra begrepp om tid och rum utan också på vår livskänsla. Jag tror – fast jag ingalunda kan bevisa det – att stunder av kontemplation, då mänskligt tal på ett eller annat sätt förs bort ur medvetandet, medverkar till att ställa till rätta det som har förvrängts under vårt vanliga civiliserade samliv, att det mer eller mindre återger oss känslan av ett större sammanhang – just känslan av något genomgående.

I ordlöshetens avspända tillstånd – t.ex. i ögonblick av fullständig försjunkning i musik – återfår vi en känsla av att vara en liten del i ett stort sammanhang. Vi återfår en ”oceanisk” känsla som inte just vanligen behärskar oss under våra dagliga förhållanden, men som kanske är den ursprungliga och adekvata känslan hos varje levande väsen.

Helhetens melodi – den uppfattar man nog inte genom skärpning av sinnen, övning av tankeapparaten, inpluggande av kunskaper, utan genom avspänning, begärlös kontemplation. Man hör den nog bara i den inre tystnaden. Avspänd – innesluten i friden som i en glaskupa som släpper in kärlekens solstrålar men stöter bort hatets pilar.

Inordnad i en kärlek som går genom världen.

Solidarisk med kosmos – i samklang med det hela.

Döden

Om det själsliga är överindividuellt, då är individuell odödlighet och personens fortvaro efter döden inte möjlig. Men om det själsliga är överindividuellt, då är ”själens död” också en omöjlighet. Då kan det ”innersta” i en inte dö. Om det själsliga är överindividuellt, då är

döden avindividualisering, ett uppgående i ett större, en befrielse från en begränsning.

Det är svårt att ange något bestämt innehåll eller någon bestämd innebörd hos detta som skulle vara "överindividuell".

Om man tänker sig världen som ett stort sammanhang, världen inbegripen i en enda stor sammanhängande rörlighet eller händelseström, då kan döden tolkas som en inordning på nytt i den stora gemensamma rörelsen efter en tid av specialisering. För att åter använda bilden av balen: en ringdans. I ringen dansande par. När musiken upphör, går paren åter ut i ringen.

Stagnelius använde bilden av flodens utlopp i havet: "Glädjens hamn/ vill han hinna/ och försvinna/ i oändlighetens famn."

Det kristna salighetshoppet: att samlas inför Guds tron i gemensam tillbedjan – det gäller inte heller ett individuellt liv, ett privatliv efter döden. Det är att uppgå i en stor gemenskap.

Kanske döden innebär ett återvändande hem efter en tid av utfärder i det mänskliga. Tillbaka till det "oceaniska", som man kanske har haft både eftersmak och försmak av.

Är det en ofrivillig landsflykt? Döden den förlorade sonens återkomst?

Att åldras harmoniskt: att glida allt djupare in i den överindividuella fridens skogsdunkelstillhet.

"Evig liv" kunde också ha en annan betydelse än fortvaro utan slut i framtiden: en tillfällig befrielse från medvetandet om begränsning i tid och rum. Ett ögonblicks upplevelse av något som liknar känslkontakt eller inre gemenskap med universum. "Evigheten är ett oändligt tillstånd, ej en oändlig tid." (Swedenborg) "Men än faller tidlösa stänk i vår famn, en stund då vi är borta från mål och namn [...] det levandes ögonblick [...] den skapande sekunden som mått aldrig när." (Karin Boye: *Evighet*)

Evig liv – kvalitativt evigt, känslomässigt utan gräns åt något håll.

Förr trodde man tämligen allmänt att de goda skulle belönas med evig salighet efter döden medan de onda skulle straffas efter döden med

förintelse eller helveteskval. Det är väl inte så många som tänker så nu för tiden. Man ser inte längre så skarpa gränser mellan "onda" och "goda", och man vet mer än förr om hur det går till när människor blir asociala. Men det kanske ändå kan finnas en viss anknytning i tanken mellan godhet och evigt liv, nämligen så:

Den gode har "evigt" liv – i de ögonblick när han är god. I sina onda stunder och tider har människan dålig känslanknytning till omvärlden, känslomässigt ingen rymd omkring sig och sitt liv. Det goda livet är ett evigt liv i den meningen att det är i någon mening obegränsat, medan det onda livet är starkt begränsat och "inkrökt i sig självt".

"När alla de önskningar försvinner, som bor i hennes hjärta, då blir människan odödlig. Redan här uppnår hon brahman." (*Upanishaderna*). Det kan betyda just detta: "evigt" liv i nuet. Och så kan man väl också tolka Jesus-ordet: "De renhjärtade skola se Gud."

Man har sagt, att Nirvana betyder "föralltelse" – inte förintelse. Det kan också ses som ett evigt liv oberoende av och bortsett från alla tidsförhållanden. Man kan tänka på en stor odefinierbar gemenskap, utan vilken man ingenting är. Vill man hävda sin egen person gentemot hela världen – och det vill alla emellanåt – då krymper man. Bara när gränserna mot den stora gemenskapen är öppna, lever man riktigt. Försöken att hävda privatpersonen har dött bort. Det allt genomströmandes försök att få livet att vidgas och växa fram kommer i stället.

Det finns väl inga tillräckliga skäl till att anta att det finns en "universell ande", som vår egen ande återförenas med i döden, och därför inte heller tillräckliga skäl för att påstå något i den stilen. Men det kan ändå finnas tillräckliga skäl till att ofta tänka på något sådant, så att säga ställa upp det för sin inre syn. Eftersom människan alldeles tydligt far väl inombords av att tänka i sådana banor, kan man ju åtminstone leka med tanken på sitt eget jag, sin individuella händelseström som en biflod, som rinner ut i den stora floden och är med där. Döden som ett stilla sammansmältande med det universella.

Värdena och målen

VÄRDERINGAR

Hittills har vi mest tänkt på världen i stort, naturen, och individen som en del av den. Nu kan vi begränsa synfältet något och tills vidare hålla oss till förhållandet mellan människor. Då kommer vi in på moraliska frågor, vad som är rätt eller orätt, ont eller gott i förhållandet mellan enskilda människor.

Frågor om vad som är rätt och orätt, ont och gott, blir ofta ungefär som frågor om vad som är bra, vackert – det blir då allt det som jag själv tycker om. Orätt, ont, dåligt, fult – blir allt som jag av mer eller mindre okänd anledning inte tycker om, d.v.s. det jag känner olust inför.

På det sättet kommer väl människor alltid att döma. Men samtidigt känner vi ju att det är något alltför lösligt och oberäkneligt, när människor ska leva tillsammans. I viss utsträckning måste vi ju vara överens om grunderna för hur vi ska ha det och ordna det för oss.

Nu finns det ju mer eller mindre dominerande människor. Somliga är mycket dominerande, och de har förmåga att få omgivningen att acceptera deras värderingar. På det viset skapas ju ibland en viss ordning och reda, men den är alltför begränsad till tid och rum. Man behöver fastställa vissa regler och värdeskalor, som gäller även sedan den viljestarka ledaren har försvunnit. Sådana regler uppstår ju också.

Frågan blir då: Varför ska vi rätta oss efter dessa regler? Varför ska just detta anses vara rätt och gott och just detta orätt? Svaret har ofta blivit: Guden har talat genom en profet. Vi ska handla på detta sätt, därför att det är Guds vilja

Problemet är att olika profeter sagt olika saker, som stämmer dåligt med varandra. Ett svårt problem är också, att tesen att guden talat

genom den ena eller den andra profeten, den eller den skriften, är fullständigt obevisbar och därför oundvikligen betvivlas av somliga, förnekas av andra, så att stor oenighet och fiendskap uppstår.

Till sist blir det alltid fråga om ett val, ett beslut: detta vill vi ha som ett högsta värde – i större eller mindre sammanhang – och de enskilda företeelserna kommer vi att bedöma efter hur de gynnar eller missgynnar det övergripande målet eller värdet. ”Bevisa” värdeomdömens ”sanning” kan man bara i den meningen att man kan visa, att särskilda handlingar eller företeelser gynnar eller missgynnar det som man har valt att sätta främst.

DET ONDA

Ofrånkomligt och oavsett

I det verkliga livet kan vi inte undgå att stöta ihop med det onda. Tanken på något som är i allt och som ger något av inre enhetlighet åt allt kan tyckas motsäga vår ofrånkomliga erfarenhet av ondska och illvilja med rent sataniska drag. Om ”allt är i ett och ett i allt” så borde det inte kunna finnas något som så radikalt faller ur ramen och skapar sådana skärande disharmonier.

Så här försöker jag tänka inför de gåtfulla, mörka djupen, som ibland tycks oss vara den egentliga, den verkliga verkligheten: Den överallt pågående aktiviteten söker sig fram, där det är möjligt och så som det är möjligt. Men allt är inte möjligt. Slumpen ger inte utrymme åt vad som helst. Materiens karakteristiska former och strukturer är uttryck för vad som faktiskt är möjligt. Livet och dess förelöpare irrar mellan oöverkomliga skrankor av omöjligheter. ”Levande varelser” uppstod på jorden och började söka efter föda. Mer och mer komplicerade organismer framträdde, och sådana kunde inte livnära sig på annat än andra organismer. Organismerna började alltså äta organismer, och därmed var biosfären ett rike som kommit i strid med sig själv

Det ofrivilliga inbördeskriget

Jag tänker mig att detta inbördeskrig var helt oavsiktligt, omedvetet och oförutsett. Varje art utvecklades efter sina förutsättningar och någon enhetlig plan fanns inte. Allt trevade, sökte möjligheter att leva vidare och utnyttjade de möjligheter som fanns, helt utan aning om att liv offrades, när liv hölls vid makt.

Naturens krafter verkar ju alltid genom individer (från atomer och uppåt) och kan därför inte alltid bemästra händelseförloppen. Inte ens den mest geniale strateg skulle kunna leda ett fältslag, om han hamnat i en källare och inte fick rapporter om läget. Men ungefär sådan är situa-

tionen ute i naturen, när något nytt skapas. Naturen skapar inte ”med huvudet”, hjärnan, utan ”med fingerspetsarna”. Den enda överblickande intelligens vi känner till i naturen är den civiliserade människans (och även den är ju högst ofullständig).

På en marionetteater står teaterdirektören vanligen högt uppe och drar i trådar så att dockorna rör sig nere på scenen. På en kasperteater står han i stället långt nere och är själv med sina händer inne i dockorna. Sticker soldaten sabeln för djupt i Kasper, kan handen såras som håller Kasper. Det sitter nog inte en ”herre i himmelens sal” och drar i trådar. Snarare finns det en hand inne i oss handdockor.

Solsystemen och det levandes inplacering inom deras ram kan tyckas förutsätta en väldig plan och ”skapartanke”, som har tänkts av ett överblickande ingenjörssintellekt eller fältherresnille, men det är inte den enda möjliga tydningen. Det kan ha blivit som det är på andra sätt. De mänskliga samhällena, t.ex. den moderna industristaten, kan ju verka planmässigt uppbyggda av något statsvetenskapligt snille. Men ett modernt samhälle har ju inte sprungit fram ur en hjärna eller ursprunglig plan utan ur ett otal hjärnor och enstaka planer och insatser.

Ingen ”grym natur”

Tron på en god och vis försyn som styr allt till det bästa slår lätt över i sin motsats. I vår tid har ”Naturen” ofta tilldelats rollen som grym och obehaglig världsmakt. Naturen som har gjort striden på liv och död, principen ”äta eller ätas” till grundregel och kallsinnigt ser på, när lejonet tuggar på den levande kons juver, eller när parasitstekelns larver äter sig ur den döende fjärilslarven. – Men här har man förmänskligat bilden av naturen liksom man så ofta har förmänskligat bilden av den skapande kraften.

Tanken att det skulle vara ”naturens mening” att någon varelse skulle lida, utmärker sig inte för någon särskilt stor klarhet.

Vi tycker, med vårt mänskliga sätt att resonera: om fågeln utrustats med möjligheter och lust att fånga insekter, är det ju självklart att insekterna blir fångade av fågeln. Men det är självklart bara för den som

står utanför och tittar på. Självklart för den efterkloke. Men ”naturen” står aldrig utanför.

Att fågeln jagar insekten sker ju i livsuppehållsens tecken. Att insekten flyr undan sker i samma tecken. Några andra tecken finns inte att avläsa. Allt tal om grymhet i naturen förutsätter tanken på ett överblickande intellekt av mänsklig typ. Men ingenting tyder på att lidandet i naturen är avsett eller önskat. Mycket tyder däremot på att det är helt enkelt oundvikligt.

Avsikter finns det gott om i naturen. Fågeln jagar förvisso insekten i avsikt att stilla sin hunger eller ungarnas, d.v.s. hålla varelser vid liv. Men några ”onda” avsikter i betydelsen lust att förstöra för förstörelsens skull kan åtminstone jag inte finna utanför mänsklighetens trånga hank och stör. Jag ser ondskan som en rent mänsklig företeelse.

Allt pinande och plågande i naturen skedde och sker i fullkomlig oskuld och aningslöshet, förefaller det. Och mitt under allt detta aningslösa jagande och slukande och dödande bredde livet ut sig på jorden i allt rikare mångfald.

Nya försvarsmedel och nya fångstmedel växte fram enligt variationernas, urvalets och anpassningens metodik. Fruktan fanns, som sporre till flykt. Smärta fanns, som varningsmedel och sporre till motstånd. Men illvilja och lust att plåga? Säkerligen ingenstans! Likgiltighet för offrens lidanden? Troligen ingenstans minsta ansats till förståelse för att det var lidande som tillfogades någon.

När människan utvecklade sina särdrag, började saken kompliceras. Samhällen växte fram, stammar började rivalisera om jaktmarker. Människan är en sällskaplig och vänlig varelse, men hon måste ju leva. Männen måste skaffa föda åt sina familjer, gemensamt skaffar de mat åt alla kvinnor och barn i sin by. Då kommer andra män, från andra trakter, och tar villebrådet ifrån dem. Männen är vänligt sinnade även mot främlingar, men vänligheten har sin gräns. De där främlingarna borde jaga på andra marker, här får de inte vara!

Nu jagar män inte bara varelser av annan art – den urgamla formen av inbördeskrig – utan män jagar andra män. Även släktet människa har blivit ett rike som har kommit i strid med sig självt.

Det djävulska

När människan måste strida mot människor för sitt uppehälles skull, uppstod hatet på jorden. Grymheten uppstod också, för människan kunde mycket väl föreställa sig, att hennes kniv vållade fienden smärta. I sin vrede kunde hon till och med känna njutning i medvetandet att hon vållade den hatade fienden smärtor.

Ondskan hade kommit till jorden på grund av omständigheter, som ingen förutsett. Och den stannade, förgrenades och utvecklades.

Hatet mellan två stammar, och de grymheter som begås stammarna emellan, är ett tidigt och relativt enkelt exempel på mänsklig ondska, så lättförklarligt att vi knappast ens kan känna oss särskilt indignerade, när vi hör talas om det. Men det finns andra utslag av ondska, så oerhörda, att det är så gott som omöjligt att tänka på dem med bibehållet själslugn. Ändå bör vi nog förutsätta att det alltid finns någon förklaring, även till de värsta gräsligheter, som är sådan, att om vi kände till den, skulle människan bakom de gräsliga handlingarna – som enskild människa – inte väcka vår avsky längre.

Tomhet och oförmåga

Det onda var inte meningen. Inte ens människors onda handlingar var egentligen meningen. Det som hände var inte menat just så. Olyckliga och oförutsedda omständigheter gjorde att det kom till. Syftet med de förstörande handlingarna var egentligen ett annat än skadegörelse. På något sätt var syftet bevarande av liv eller utrymme för liv.

Det onda har ingen målmedvetenhet, inget verkligt mål, ingen konsekvens, inget långt liv – i jämförelse med det goda. Det uppträder tillfälligt, som ett tillfälligt försvar för något hotat – kanske någons självkänsla, en individs eller en grups – ett försvar, som på något sätt är felriktat, slår åt fel håll och slår för hårt. Sedan dör det bort ungefär som när en mardröm tar slut. Man knyter an till det som var förut.

Ondskan faller ur ramen. Det är just ett av dess kännetecken. Den samarbetar inte, inordnar sig inte i det stora spelet om livets

utveckling på jorden. Den sysslar med sina begränsade och tillfälliga mål utan att uppmärksamma vad det har för inverkan i stort

Det onda är exklusivt. Alla ”onda andar” är något för sig och har ingenting gemensamt med varandra. Godheten är något välbekant. Ondskan är alltid ny och chockerande.

Ondska, elakhet kan i de flesta fall tolkas som utslag av en självbevarelsevilja (från början sund) som har bringats på avvägar. Den erinrar om en stridspatrull som har tappat sambandet med sitt förband och är ute på sitt eget lilla privata plundringståg till förfång för företaget i stort.

Syftet

Egentligen hade det onda från början samma ”syfte” som det goda: livets bevarande, släktens, stammens, den egna kroppens. Från början ingen skadegörelse för skadegörelsens skull utan för livsuppehållsens, låt vara ett alldeles bestämt, begränsat livs uppehållelse.

Det meningslösa plåganget och dödandet är självförsvar som har råkat vilse.

Ett enstaka illdåd kan ha en lång förhistoria. Ursprunget kan vara att söka långt tillbaka i tiden, kanske generationer tillbaka – i ett annat illdåd eller en svår felbedömning. Det kan drabba oskyldiga, som inte har en aning om det ursprungliga övergreppet. Men till sin egentliga innebörd är det nya illdådet ändå ett försvar.

Illdåd föder illdåd, men också missförstånd kan få destruktiva handlingar som följd. Det är ju inte så lätt för människor att förstå varandras avsikter och känslor. Det är inte så lätt för föräldrar att förstå sina barn och inte så lätt för barn att förstå sina föräldrar. Ur missförstånd som ingen kunde hjälpa – kanske berodde de på ren otur, på sammanträffanden, hörfel, minnesfel – alstrades bitterhet och misstro, som ledde till nya missförstånd, neuroser och bestående störningar i känslolivet.

Med ett stort känsloliv är man ständigt benägen att missförstå situationer, ana illvilja där ingen illvilja är. Bättre förekomma än förekommas, tänker man. Anfall är bästa försvaret. – Och så handlar man

på ett sätt som av omgivningen måste fattas som häpnadsväckande elakhet, genuin djävulskhet. Men det ligger olycka bakom, eller fruktan för olycka.

Det onda hade från början ingen substans – men det fick! Under ömsesidigt lurpassande, hugg och mothugg formades hatmönster med tydlig prägel. Det onda fick form. Olika ”elakheter” uppfattades som ”samma andas barn” – djävulens barn!

Men elakheterna var egentligen ingen andas barn. De hade ingenting med varandra att göra, de kände inte varandra.

Den som slår menar sig ofta ”ge igen”. Om ingen kan se att han har blivit slagen, betraktas han som ond. Förstode man den verkliga bakgrunden, hur han ser saken, skulle man antagligen inte kalla honom ond.

Anne Frank skrev i sin dagbok, i sitt gömställe medan judeförföljerserna pågick: ”Jag tror ändå att människorna är goda – i sina hjärtan.” Mycket talar för att det verkligen är så. Tagna ur sitt onda sammanhang skulle de onda visa andra sidor.

Det urspårade

Mänskliga samhällen är genompyrda av gammal misstro, gammal fruktan, gammalt hat. Det finns så många historiska förklaringar till mänsklig brutalitet och grymhet, att man inte behöver söka efter några metafysiska. Det är lättare att förklara ondskan än att förklara godheten. Godheten är en ännu större gåta.

Vi talar ibland om ”urspårade” individer. Så tänker jag mig ondskan, allmänt och i princip. Vi är alla mer eller mindre ”urspårade”. Ingen har helt undgått störningar och rubbningar i sitt känsloliv. Vi har alla fått våra tårnar och reagerat med mer eller mindre förståelse och brist på förståelse för vad som hänt oss. Alla har vi någon liten ”skärva av trolspegeln” i ögat. Mångas känsloliv tycks vara nästan bara störningar och rubbningar och skärvor. Men så finns det människor som är nästan fria från sådana skärvor, dem kallar vi för goda människor. Det finns t.o.m. människor som har fått fler och hårdare tårnar än de flesta, men

som har mött dem på ett sådant sätt att de renats och blivit mera kärleksfulla genom dem. Det händer att vi kallar dem helgon.

Bortförklaring

Man kommer att säga, att jag försöker bortförklara det onda, bagatellisera det, blunda för det.

Aldrig bagatellisera! Det hav av lidande som i vårt århundrade sköljer över mänskligheten har till största delen sin rot i sådant som måste räknas till den mänskliga ondskans revir.

Bortförklara? Ja, i en viss mening: När vi stöter ihop med ondskan, stiger blodet åt huvudet på oss. Vi blir benägna till överdrifter och orimligheter i vår tolkning. Vi blir i vår vrede särskilt benägna att personifiera det onda, att se det som verk av en ond världsmakt, en djävul. eller vi stämplar upphovsmannen i stället för gärningen som ond – en djävul. Den som har kunnat göra ”något sådant” måste vara alltigenom en ond människa. (Och en alltigenom ond människa har ingen rätt att leva.)

Men även när vi möter det destruktiva, det elaka och illvilliga är det bäst för oss alla, att vi förmår hålla huvudet kallt. Inte hjärtat men huvudet! Ingen har något att förlora på att man ser verkligheten som den är, utan de förvrängningar som våra lidelser åstadkommer. Med huvudet kallt och hjärtat varmt blir man inte benägen att ”stämpla” människor och kasta ut dem ”i mörkret därutanför” därför att de har gjort somligt som vi avskyr.

Bara på det sättet avser jag att ”bortförklara” det onda. Bortförklara de tolkningar av det onda som inte var realistiska utan affektbetonade och fulla av sagor och fantasier.

Det innebär ju inte att man slutar bekämpa det destruktiva. Tvärtom betyder det att man skaffar sig större förutsättningar att besegra det, eftersom man får en klarare bild av de fientliga stridsställningarna och var motangreppen exakt skall sättas in.

Dimman lättar

Jag har också ett annat syfte med att här lägga fram min tolkning av ondskan som olyckshändelser, misstag, urspårningar, tomhet:

Den gör det lättare att känna kärlek till välden, till stjärnhimlen och jorden och allt som kämpar och lider på jorden.

Om man uppfattar hela grundtonen som ljus, det goda som normalt och det onda som en avvikelse, låt vara vanlig och hemsk, då sjunker många kusliga hägringar ned bakom synranden. Många dimridåer, fyllda av skrämmande gestalter och spöklika bilder, förflyktigas. Man finner att verkligheten bakom dimridåerna och skrämselfbilderna är något igenkännligt och välbekant, den verklighet som vi hör till.

Att reducera det ondas innebörd till vad en närmare undersökning av det ger vid handen, är att avlägsna hinder för den kärlek mellan individerna som betyder mest av allt för våra möjligheter att få leva i en god och trygg tillvaro.

DET GODA

Den goda andans barn

Nu har jag försökt beskriva det onda som väsenlöst och tomt, icke-avsett. Hur är det då med det goda? Är det ena slumpartat, så är väl det andra det också? En slumpmässig följd av planlösa aktiviteter?

Inte kan jag bestrida att det är så! Men uppriktigt sagt: det känns inte så! I sanning ett dåligt bevis för något – men ändå något av ett indicium.

Jag försökte hävda att det onda till sitt allra första ursprung egentligen inte alls var ont utan den överallt rådande tendensen att värna om gjorda landvinningar i utvecklingsprocessen – tendensen som av olyckliga tillfälligheter eller nödvändigheter lett in på avvägar, som har blivit livsfientliga. Det goda blir då det som har undgått att föras på avvägar – uraktiviteten, sådan den är, när den inte har vanställts av sina andra yttringar.

Att avgöra var gränsen går mellan det vanställda och det icke vanställda, således mellan det onda och det goda, det är svårt. Det måste väl alltid förbli en fråga om personligt ställningstagande. Men det kan vara bra att tänka att gränsen inte är skarp, och att inget i det mänskliga samlivet är helt ofördärvat eller helt fördärvat.

Uppenbarandet

Om man betraktar världen ur t.ex. kärnfysikerns synvinkel, finner man väl inte något som man vill kalla ont eller gott i något slags moralisk mening. Men ändå är det ju fråga om något så att säga positivt. Det är inte ingenting – det är ett spel av laddningar och energier, nog så fascinerande för forskaren.

På den ”klassiska” fysikens och kemiens nivå finner vi former och färger, som vi av oförklarlig anledning finner vackra: kristaller,

mineraler. Vi finner former och mönster som erinrar om människors dekorativa fantasier.

Så finner vi de små encelliga organismernas rörelser – mjuka, glidande, sökande, en början till alla mjuka, sökande rörelser i naturen omkring oss.

Vi finner ett ”muntert” kringsvirrande, hoppande och simmande, som ger ett påfallande intryck av rörelse- och sinneslust, vi ser rörelser, som verkligen ”tas ut”.

Djuren börjar få ögon. Orörliga och uttryckslösa till en början, men så småningom har de en ”blick”. Man ser att de ser. Man liksom ser in i djuren. Materien har vaknat och slagit upp sina ögon. Den ser på oss. Blicken är allvarlig, vaksam och lugn. Vi känner samhörigheten.

Djuren bildar familjer, vårdar avkomman. Somliga lever i flock, vänskapligt skyddande och skyddade av varandra. Några av dem har människan fått komma särskilt nära: hunden, kon, hästen.

Hundens husse blir ställföreträdare för flocken, han får den vänskap som egentligen kamraterna i flocken skulle ha fått. Hundens vänskap avslöjar något av vänskapen och sammanhållningen i en flock vilda hundar. Den påminner om att kärlek och vänskap, sällskaplighet och glädje inte är något som kom till jorden först med människan. Kärlek och glädje är inga exklusivt mänskliga företeelser eller något som utanför människolivet bara finns i ”primitiva och outvecklade” former. Kärlek och glädje är inga exklusivt mänskliga företeelser så som ondskan är enligt förra kapitlet. De fanns före människan, och deras historia är – kanske – lika lång som livets.

Nya uttrycksmedel

Människan kom, och med henne kom snart det vi brukar mena med ondskan. Men människan hade ändå kärleken och glädjen i sitt biologiska arv.

Sorg och oro kom också med människan – eller gjordes mera bofasta. Först språket gjorde det möjligt att förutse smärtor och faror, att gruva sig, att gräva ner sig i sin sorg. Men språket gjorde det också möjligt att på nya sätt ge uttryck åt kärleken och glädjen, gestalta dem

och bevara det gestaltade i minnet. – Med andra ord: materien vaknade ännu mer till liv.

I och med naturforskningen vaknade den på ett för jorden nytt sätt: till medvetande om sig själv!

Den skapande fantasin började blomstra. Ofta, kanske oftast, kan den ses som en fortsättning inom människans värld på formskapandet ute i naturen, uppreparande eller varierande naturens egna mönster. I våra dagar tycks inga gränser finnas för bild- och formskapandets möjligheter. Allt friare och obundnare, ur sitt eget inre, trollar människan fram aldrig förut skådade ting, lika fångslande som häpnadsväckande. I stället för att bli uttömda tycks möjligheterna bara bli fler för varje år som går.

Kärleken kommer alltjämt till uttryck i nya, varierande former. Människor har framträtt och framträder, utstrålande godhet. Människor har framträtt, som har haft en aldrig förut anad förmåga av omtanke, medkänsla, förmåga att hjälpa och trösta andra. De har visat materiens möjligheter i fråga om godhet, storhet och värdighet. Deras minne vårdas mer än andras. Somliga av dem har gått till religionshistorien.

En fortsättning på något?

Kärleken fanns före människan. Fågelmärkaren Mauritz Magnusson berättade en gång i en tidning:

”När jag kom till en liten grandunge var allt tyst och stilla, men då var det precis som om någon sagt åt mig, att jag skulle böja undan några grenar och titta in i snåret. Det gjorde jag, och vad möter mig? Jo en svarthuvad sångare, som satt och sov på en nattkvist, och invid sig hade han sin hustru, och han hade lagt sin högra vinge över henne. Det var den mest bedårande syn en människa någonsin kan få se. De sov båda. Det var en kylig majkväll, jag stod och tittade på dem. Hannen blev trött i vingen, men för var gång den föll ihop intill honom, reagerade han ögon-

blickligen, och så kom vingen ut igen och slöt om henne. De var nyligen anlända efter en lång flyttning och sov uttröttade.”

Skulle ömheten och innerligheten, som ibland möter en i naturen, vara av ”annat märke” än mänsklig ömhet och omtanke? Nej, troligen är det alldeles samma märke!

Kanske något av det vi vanligen betraktar som specifikt mänskligt återfinns överallt i naturen – rentav i naturen som helhet. Det är i så fall något som vi möter i vår allra mest personliga och intima jagförnimmelse, vår mest radikala inåtvändhet.

Bliss-symbolernas upphovsman, Charles K. Bliss, hävdar att den högsta och finaste moral möter redan på cellnivå, när cellerna underordnar sig kroppens behov. Där råder verkligen regeln: En för alla och alla för en.

Också glädjen fanns före människan. Naturforskare som har kommit på vänskaplig fot med vargar i frihet, har berättat om djurens hänförande sätt att visa sin glädje. – Att en hund känner glädje kan ju ingen ta miste på. Att många djur saknar möjlighet att visa sinnesstämningar med åtbörder och mimik betyder ju inte att de saknar sinnesstämningar.

Är det goda i människolivet kanske en aktiv fortsättning på materiens egen inre godhet? När materien får utveckla alla sina möjligheter och uppnå relativ balans efter alla tidigare kollisioner och olyckshändelser – kanske det som då uppstår blir vad vi upplever som gott och skönt, ja ibland vill kalla gudomligt!

Det rör sig ju bara om en dunkel aning:

att det finns en naturens egen ”sinnesförfattning”, som är god och mild (ett starkt och omedelbart intryck av att så är fallet får man ofta genom nära beröring med ett levande väsen, det må vara en människa, ett djur eller en blomma)

att en varmhjärtad människa inte skapar värme ur intet utan låter ”andligt grundvatten” springa i dagen (grundvatten är det – inte regnvatten som faller från himmelen!)

att något för oss förtroget och kärt finns med bland drivkrafterna i hela universum

att kärleken till liv och levande varelser eller till nya former och gestalter, tendensen att skapa nya former och hålla de gamla vid makt, är karakteristiskt för ”det hela”, inte bara för goda människor

att något, av vilket mänsklig kärlek är ett specialfall, en utvecklad form, ”går genom världen”.

Däggdjurens ögon, doften från blommor, från grönska och fuktig jord, pälsverks och fjäderskrudars färger och mjukhet, fågelröstens musik – kan vi inte uppfatta sådant som en vänlig hälsning från något i naturen inneboende varmt?

Också kyla och hårdhet möter oss i naturen. Den inte bara låter ana sig, den är högst påträngande. Men den verkar inte att på samma sätt komma inifrån. Den bitande kölden – den är ju bara frånvaro av solvärme. Rovdjurens ”grymhet” – den är ju bara nödtvång.

Att ”möta Gud” är kanske i grunden detsamma som att känna denna inre värme, enhet, godhet!

ETT FÖRKLARINGENS SKIMMER

Hilaritas

Det finns en tavla av Ernst Josephson som heter ”La joie de vivre”. Den föreställer det gamla postbudet Tangy på ön Bréhat. Han ligger i sin säng, förlamad i bägge benen. Han håller en veckotidning i sin hand. Vid hans säng sitter ett par kvinnor och en liten pojke. Alla har mycket roligt åt det som finns i tidningen.

Det är en bild av en människa som befinner sig i en eländig livssituation, målad av en konstnär som själv befann sig i ett hopplöst livsläge. Men tavlan handlar inte om hopplöshet utan om en okomplicerad och oskuldsfull glädje. Och solen lyser in genom fönstret och ger sitt skimmer åt allt i rummet.

Om jag säger att glädjen ger ett förklarings skimmer åt tillvaron, så är det den sortens glädje jag tänker på, den som lyser och glittrar ur tavlan med den lame brevbäraren.

Det är inte skadeglädjen jag tänker på och inte segerglädjen eller triumfkänslan, när man sträcker båda armarna i vädret och skriker. Det är inte glädjen över framgång eller över utsikten till njutningar av olika slag. Den glädje jag vill tala om kan inte framkallas med några särskilda yttre medel. Den kommer utan synbar anledning, när ingenting hindrar eller förjagar den. Det är nog den sortens glädje som Spinoza kallade hilaritas och om vilken han sade att den inte kan ha ett övermått. En glättighet, en stämning av ljus, harmoni och obestämd förväntan, utbredd över livet. Samtidigt en förmåga eller benägenhet att finna behag i det och dem som möter i livet.

Alltid beredd

Jag föreställer mig att den sortens glädje alltid finns som en beredskap hos varje människa – eller varje levande varelse – fast det särskilt i det komplicerade, civiliserade människolivet finns så mycket som stör och

hindrar, att den hos många människor sällan får tid och möjlighet att komma fram.

Annorlunda är det med sorgen, smärtan och lusten eller njutningen. De kommer inte utan orsak, och de försvinner när orsakerna har försvunnit.

När alla orsaker till sorg och svårmod har försvunnit – både de medvetna och de omedvetna – då hamnar man, tror jag, inte i ett jämnrått, liknöjt tillstånd utan i ett tillstånd av lätthet och glädje.

Den naturliga, sunda livsviljan och den naturliga, sunda livsglädjen hör ihop. Glädjen är vårt rätta element, det naturliga själstillståndet. Den hör med till det som uppdagas och avslöjas, när ”materien vaknar”.

Kanske livsviljan, den universella allt genomströmmande, är fylld av glädje?

Kanske det råder livsglädje i naturen! Vad har vi egentligen för anledning att tro att det inte är så?

Kanske all elakhet, bitterhet, ondska hos enskilda människor och grupper bara är bubblor i glädjens och kärlekens hav, och att glädjen och kärleken tränger in genom bubblornas väggar, när de får.

Eller som i den uppfiskade amforan i Gunnar Ekelöfs dikt, där vinet trängt ut och havsvattnet trängt in genom amforans väggar, trots att sigillet var obrutet.

I så fall behöver vi inte söka efter särskilda anledningar till glädjen.

Tron att glädjen alltid behöver en yttre orsak bottnar i en misstro, som kan leda till att glädjen inte kommer, trots alla de orsaker man har lyckats uppbringa.

Den glädje som är helt beroende av en viss orsak förtjänar nog snarare namnet njutning. När orsaken har försvunnit, står den som satsade allt på den besviken, ro- och rådlös.

Ge den en chans!

Glädjen behöver lite ro för att göra sig märkbar. Jagandet efter orsaker utestänger lätt denna ro.

Glädje, den lätt förjagade, behöver tid för att våga krypa fram ur den källare dit den skrämts av bullret från striden mellan hopp och fruktan.

Övningar i avspänning och inre stillhet, vad de än har haft för medvetna syften, kan medverka till att den inre glädjen får tid att komma fram. – Se buddhabildernas leende!

Se också barnets och den stilla, luttrade åldringens glädje vid mycket små anledningar. Där finns glädjeberedskap!

Vad jag än fruktar, det är ingenting att frukta, om inte glädjen överger mig. Vad jag än önskar, det är ingenting att önska, om glädjen försvinner.

En dunkel förtröstan att även framtiden skall ha något av glädje i sig, oavsett vad som händer, är väl det enda hopp vi verkligen behöver.

Om jag ägde hela världen, men inte hade glädje, vore det mig till intet gagn.

Om jag hade besegrat alla motståndare men inte hade glädje, skulle triumfen inte ha någon sötma.

Om jag hade erövrat alla dygder men inte hade glädje, vore mina dygder en tung och trist börda både för mig själv och andra.

Glädjen gör det svåra uthärdligt och det obetydliga betydande. Den ger skönhet åt det intetsägande och komik åt misslyckandet.

Glädjen mildrar våra domar och gör vår självbevarelse generös. Den slår broar, river murar, helar sår och bryter udden av hat och ångest. Glädjen överlever en myckenhet av sorger.

Livet blir meningsfullt, det får en innebörd, det blir något att älska och hålla vid makt, om det har något av glädjens skimmer över sig.

Alltför ofta har man offrat de enskilda människornas glädje för stora planers skull. Det kan ofta vara skäl att påminna om glädjen, den ringaktade, svaga och spröda, som lätt förjagas men ändå är något omistligt för oss alla.

Vi nämnde behovet av att välja ett grundvärde, gemensamma riktlinjer för mänskligt handlande. Skydd åt de levandes glädje kunde kanske duga som ledstjärna.

KONSTEN

Konst och sympati

Sympati är en förutsättning för all konstupplevelse. Det är fråga om en sympati på två plan eller flera: sympati med själva konstföremålet och sympati med konstnären. Kanske också ett slags sympati med ”världen som vi bor i”, dess fundamentala egenskaper, sådana de framträder för våra sinnen, ett slags samstämmighet.

Sympati är inte enbart ett svagare ord för kärlek. Det saknar en del av kärlekens komponenter och har å andra sidan vissa, som kanske inte alltid ingår i vad vi brukar avse med ordet kärlek. Saknas gör de aktiva inslagen i kärleken, antingen de består i tendensen att hjälpa och befrämja det man älskar eller i en strävan att vara i dess närhet. I sympatin som jag tänker mig den, ingår däremot alltid en känsla av likhet, något som man har gemensamt. Man känner t.ex. sympati för strävanden som går i samma riktning som ens egna, och för människor som har samma önskningar, behov, smak etc. som man själv.

När vi känner sympati med konstföremålet, tror jag att vi återfinner något av oss själva i det. Vanligen kanske något av vår egen livsrytm i olika själslägen. Det har spekulerats mycket i gamla tider om matematiska grunder för skönhetsupplevelsen. I den mån man funnit vissa talförhållanden som varit användbara vid komponerandet av bilder eller musik, har det inte varit några särskilt enkla eller matematiskt betydelsefulla. Man kan väl gissa, att det i stället har varit sådana som på något sätt motsvarar förhållanden i den mänskliga organismen och dess sätt att agera.

Om konstupplevelsen sålunda är eller har som ett inslag ett slags igenkännande i ett föremål utanför oss, ett igenkännande av något som också finns i vår egen psykofysiska person, är det naturligt att den sympati som väcks av denna gemensamhetsupplevelse också gäller upphovsmannen. Det han skapat måste ju ha känts tillfredsställande också för honom, alltså har han och mottagaren något

gemensamt, djupt inne i personligheten. Ofta är ju konstnären en betraktaren, läsaren, åhöraren fullkomligt obekant person, som man inte ägnar någon medveten tanke. Men även när man står inför t.ex. en egyptisk skulptur som talar till en, har man ju, tycker åtminstone jag, en känsla av en personlig närvaro av någon som står bakom konstverket och sänder en hälsning, flera tusen år gammal. Den når oss som ljuset från slocknade stjärnor!

Om det ligger någon sanning i denna tolkning av konstupplevelsen (och den behöver ju ingalunda innehålla hela sanningen) då tycks mig detta vara ett stöd för talet om något genomgående i universum. ”Det som är botten i dig är botten också i andra.” (Gunnar Ekelöf) Det är förutsättningen för att vi ska uppleva något av oss själva i bronskatter från det gamla Egypten likaväl som i Mirós målningar och Arps skulpturer.

Naturens skönhet och konstens

Ändå har vi två olika slag av skönhetsupplevelser: den av skönhet i naturen eller i den vanliga miljön – och den av konsten i dess olika former, i ord, ton och bild.

Även i naturupplevelsen ingår ett slags inkännande. Djur och växter är levande varelser som vi själva. Vi gläds åt deras fria och fulla livsutveckling som om den vore vår egen. Man känner sig lite grann som fågeln i luften, ekornen på grenen och fisken i vattnet och gläds över de olika rörelsesystemens utomordentliga funktionsduglighet. Man känner lättheten och balansen i djurens rörelser som om de vore ens egna. I fjärrilens vingars mönster och i blommor och konstrika blad upplever vi en form- och skaparglädje, som kunde vara vår egen. – Inför vida och fria utsikter känner vi en befrielse från det instängda, som kanske inte har så mycket med skönhetsupplevelse att göra. Men vi är också påverkade av romantikens fantiseranden om själstillstånd i naturen: ”Och vrede var i havets vågor och ömhet uti källans sus.”

Detta inkännande är ju inte hela innebörden i upplevelsen av skönhet i naturen, men nog är det väl ett väsentligt inslag?

Mycket annorlunda förhåller man sig inför konstverk, d.v.s. verk i ord, bild eller ton, framställda av människor i konstnärligt syfte.

Skulle man oväntat råka snubbla över ett avhugget människohuvud som låg på marken, eller lika oväntat få syn på två avhuggna människohuvuden på ett bord, skulle man utan tvivel fyllas av fasa och kanske ta till flykten. Men två avhuggna huvuden på ett bord på en tavla av Géricault – för att nu ta detta drastiska exempel – det blir något annat.

Fascinerad stannar man inför anblicken. Förskräckelse och avsmak visserligen, till en början, men samtidigt en lockelse. Och när man har sett tavlan flera gånger, försvinner alldeles känslan av avsmak medan intresset och dragningen kan vara oförsvagade. Till sist kanske man betraktar tavlan som en gammal vän. Vad som är kvar är en slitstark och varm sympati.

I ett plan finns sympatin med de båda halshuggna. Man ser ju de mänskliga dragen. Man förstår, att detta är spillrorna av två som varit människor som man själv, riktiga människor, som känt glädje och sorg, kärlek och vrede och som genom ödets lek har kommit i delo med makten och därför dukat under. Skyldiga eller oskyldiga – mina medmänniskor.

Man känner sympati med konstnären på olika sätt. Först därför att han uppenbarligen har reagerat på samma sätt och därvid övervunnit sin rädsla och motvilja och verkligen sett, och målat vad han sett, sakligt, tydligt, rakt på sak. Man känner också sympati med konstnären, därför att han har komponerat bilden, fördelat ljus och skugga, ytor, linjer och volymer, och ställt samman färgerna på ett sätt som känns tillfredsställande för åskådaren. Det är delvis ett slags tacksamhet mot konstnären för den gåva han på så sätt har givit sina medmänniskor. Men det är också en mera renodlad sympati. Konstnären och åskådaren måste ha likartade känslor, eftersom vad som tillfredsställde honom i kompositionen också tillfredsställer åskådaren.

Slutligen känner man sympati inte bara med det man ser på tavlan och med konstnären, utan man känner rentav sympati och vänskap med själva tavlan. Det är som om den talade till en, talar och svarar.

Man vill gärna lyfta ner den från dess krok, handskas med den som om den vore en levande varelse, och man skiljs från den med vemod. Att den kanske föreställde just ett par avhuggna huvuden spelar vid det laget ingen roll längre, det verkar inte längre det minsta avskräckande.

Konst, kärlek och glädje

Sympati är ofta början till kärlek. Därför hör konsten till kärlekens sfär. Ett konstverk kunde beskrivas som ett verk av människohand, som vi älskar även utan bitankar på den nytta vi kan ha av det eller de angenäma minnen det kan väcka hos oss.

Men kärleken och glädjen hör samman och är delvis två sidor av samma sak. Konstverket väcker vår glädje, därför att vi älskar det, och vi älskar det, därför att det väcker vår glädje. Kärnan i konstupplevelsen är därför, menar jag, inte njutning utan glädje.

Den vanliga känslan inför god konst är väl en blandning av njutning och glädje. Njutningen är ofta inbjudaren, vägvisaren in till konstverket, men den behöver inte vara det. Många konstverk erbjuder ett minimum eller ett intet av sinnesnjutning, men den lyhörde uppfattar det konstnärliga direkt och känner den rena konstglädjen.

Glädjen är ljuset som kommer inifrån. Den kan inte framkallas på mekanisk väg, genom några yttre medel eller knep. Men den rena, inre glädjen hos en människa sprider sig till andra, den ”smittar”.

Konstens villkor är likartade. Det finns inga knep, inga regler, inga yttre hjälpmedel, som garanterar tillkomsten av konstverk. Inte heller stor talang och gedigen utbildning är någon garanti. Men där den rena, ogrumlade, spontana, konstnärliga skaparkraften fått fritt spelrum, där har också en källa till glädje sprungit upp.

Samfunden och samhörigheten

POLITISK SAMORDNING

Den största uppgiften

Vad den sargade, plågade, undergångshotade mänskligheten framför allt behöver är ju en samordning av strävandena att göra villkoren bättre och tryggare och få bukt med det växande våldet och hotet om våld, innan det tar överhand och gör slut på människosläktet.

FN:s stora brist är ju att det fortfarande inte ger något effektivt rättsskydd, varken åt stater (i form av skydd mot anfall utifrån) eller åt enskilda (i form av skydd mot förtryck och godtycke från myndigheters sida). Världen är i skriande behov av en global rättsordning, som fungerar och ger ett verkligt skydd, verkligen hävdar de mänskliga rättigheterna. Att genomföra en sådan rättsordning är vår gemensamma uppgift, vårt gemensamma ansvar inför eventuellt kommande generationer.

Utopi! säger nästan alla.

Men varför säger man det?

Gör tankeexperimentet att nästan alla – med och utan politiskt inflytande – i stället för att rycka på axlarna och tala om utopi lät förstå:

Det må vara troligt eller otroligt, lätt eller svårt att genomföra – jag för min del ställer mig i alla fall på den globala rättens sida och stöder alla strävanden att göra FN till en demokratisk världsstyrelse i kamp mot laglösheten och godtycket.

Vad skulle då hindra att den globala rättsordningen genomfördes? Då skulle det inte vara fråga om utopi längre. Vad nästan alla vill och

yrkar på, det måste ju vara möjligt att genomföra, när det inte handlar om annat än mänskliga beslut och handlingar. – Alltså är det varje demokratiskt sinnad människas plikt att – där det är tillåtet och möjligt och alldeles oavsett den aktuella politiska situationen – visa denna hållning. I kärnvapnens värld skulle varje enskild människa ha personlig fördel av en global rättsordning, som gör kärnvapnen inaktuella. Är det då så alldeles otroligt att en tillräckligt stor del av mänskligheten en dag tar parti för sin egen räddning?

Negativismen

Men i dag säger både våldets och demokratins vänner samma sak om den globala rätten och säkerheten i FN:s regi: ”Utopi! Ingenting att spilla ord på.” Därför är den f.n. inget politiskt alternativ.

Varför är så många så snabba att tala om utopi och omöjlighet, när den lagbundna freden förs på tal? Den är ju ändå den ofrånkomliga konsekvensen av en human och demokratisk inställning. (Eller är det verkligen förenligt med humanitet och demokrati att överksamta bevittna hur mäktiga regimer utplånar små och svaga, eller hur militärjuntor sprider skräck och fasa bland värnlösa, fattiga folkgrupper?)

Det är naturligt om man är pessimistisk, men varför framhåller man det? Det är ju ett sätt att motverka detta som ligger i ens eget intresse.

De verkliga motståndarna

Naturligtvis finns det många som faktiskt inte önskar den globala rättens seger: utsugare, förtryckare, aggressiva chauvinister, sådana som skulle få sina onda planer stäckta av en demokratisk världsstyrelse. Det finns ju också revolutionärer i förtryckets länder, vilkas syfte egentligen är demokratisering, men vilka menar sig snabbare kunna nå sina mål lokalt utan att behöva ta hänsyn till några globala myndigheter. Det är naturligt, om de vill nå sina begränsade syften först, innan de satsar på någon världsstyrelse.

Men alla vi andra! Vi som ser att vår egen och våra barns framtid äventyras av det storpolitiska godtycket och hasardspelet och därför inser att vi skulle ha allt att vinna på ett gemensamt säkerhetssystem! Varför rycker vi på axlarna åt det som skulle kunna bli vår räddning?

Det sunda förnuftet

Jo: "sunda förnuftet" säger att stormakterna aldrig kommer att underordna sig en global myndighet. Men vad är sunda förnuftet och vad är stormakt och vad är det att underordna sig?

Sunda förnuftet är ingenting annat än ett uttryck för eller en slutsats ur rådande tänkesätt. När man på ett intelligent sätt uttrycker vad alla tänker, då visar man "sunt förnuft".

Men tänkesätten förändras – liksom allt annat. Vad som var "sunt förnuft" under sjuttonhundratalet skiljer sig rätt mycket från vad som anses vara "sunt förnuft" i våra dagar. Ändå är "sunda förnuftets" omedvetna grundförutsättning just att de rådande tänkesätten aldrig kommer att ändras.

Om de tänkesätt som varit rådande de senaste århundradena (spridda från västerlandet) aldrig kommer att modifieras, då är den globala rättsordningen för evigt en omöjlighet. Men är det inte ett svindlande otroligt antagande? Mänsklighetens situation har förändrats i grunden i och med kärnvapenupprustningen. Skulle tänke- och synsätt ändå för evigt förbli desamma som nu, trots att de alltid förr genomgick förändringar?

Förutsättningen

Förutsättningen för att den skenbart omöjliga globala rättsordningen skall bli genomförbar är att ett internationalistiskt sätt att tänka, känna och värdera (kanske framför allt värdera!) ska bli förhärskande. Och det är på oss nu levande det ankommer att skapa den nya förutsättningen. Gör vi det, kommer "sunda förnuftet" att i framtiden säga oss något annat än det gör nu, så att baksträvarna med sin trånga,

osolidariska stats-, grupp- och gängetik får drypa undan med svansen mellan benen.

Vad är en stormakt? En samling levande människor, hotade av kärnvapnen och det storpolitiska hasardspelet precis lika mycket som människorna i småstaterna. Alla är vi "kamrater på en irrande planet" fast vi är benägna att glömma det. Vi borde för länge sedan ha erinrat oss det – både styrande och styrda.

"Underordna sig en global myndighet..." Men det är ju inte fråga om att underordna sig utan inordna sig, medverka i ett gemensamt samhällsbyggande efter demokratiska linjer. Det är självklart att de stora nationerna därvid kommer att få det största inflytandet. Varför skulle just de föredra kärnvapenhotet framför att i trygghet utöva medinflytande? Just nu gör de det. Men varför utgå från att de alltid kommer att föredra kortsynthetens politik? På enskilda människor i alla länder beror det om mänskligheten skall kunna räddas.

Tvivlet, enhetskänslan och glädjen

Gamla fördomar, dogmatiska samhälls- och näringslivsteorier, politiskt vanetänkande och vanehandlande, rasistiska idéer, religiösa motsättningar, hat och rädsla med gammal historisk bakgrund, sniken omtanke om ekonomiska privilegier – där är några av orsakerna till det ständiga politiska spänningstillståndet, som nu hotar oss alla med förintelse. Allt detta är motsatsen till det varsamma tvivlet, till enhetskänslan och till glädjen.

Tvivlet på gamla nationalistiska tankegångar och pliktbegrepp, tvivel på gamla auktoriteters obevisade fast evigt återkommande teser – alla dessa former av tvivel på sådant som tas över från generation till generation på ett oreflekterat sätt, måste öka beredvilligheten till samarbete och samråd.

Känslan av inre gemenskap med hela mänskligheten, oberoende av ras, religion och ideologier, känslan av solidaritet med hela den "biologiska familjen" – om den känslan är stark och medveten, tar den sig ett naturligt uttryck i en gemensam politisk struktur för hela

jorden, systematiskt uppbyggd på den allmänna och fria rösträttens grund.

Glädjen som inte låter sig övermannas av hat och fruktan, glädjen som är igenkännlig i sina yttringar under alla luftstreck, den väcker sympati och gensvar.

I glädjens tecken skulle enhetstanken segra.

RELIGIÖS SAMHÖRIGHET

Anden och flaskan

En ande hälsade en gång på hos en människa. Människan tyckte med skäl att det var en stor och stimulerande upplevelse och bad honom komma igen. En lång tid därefter kom verkligen anden åter på besök men stannade den gången bara en kort stund. På människans ivriga böner: Stanna kvar! hade han inget svar.

Andens flyktighet grämde människan, och hon var inte villig att låta sig nöja. Den som inte stannar godvilligt brukar man kunna fånga. Den vilda hästen hade hon fångat med en lasso, fågeln med ett giller, fisken med ett nät. Vattnet som rann bort mellan fingrarna samlade hon i en kruka. Hon skulle nog veta att fånga även anden.

Hon förfärdigade en konstrik urna för ändamålet. Hon prydde den med en bild av anden och gav den andens namn.

När anden på nytt kom på besök, visade hon honom flaskan och lyckades också locka honom att krypa in i den. Därefter korkade hon väl till den och glädde sig över att nu ha anden i gott förvar.

En tid därefter, i vänners lag, öppnade hon flaskan och bad anden komma ut. Till sin förvåning fann hon då att flaskan var tom.

I samma ögonblick flög anden in genom fönstret och sade med ett mångtydigt leende:

– Din flaska är inte mycket tät!

Från den stunden arbetade människan oavslått och oförtrutet på att konstruera en flaska som verkligen var tät. Då hon märkt att anden vid skilda tillfällen uppträdde i olika gestalter, konstruerade hon olika behållare, som skulle passa vid olika tillfällen. En sådan flaska kallade hon lagen och prydde den med rättvisans insignier. En betydligt större flaska kallade hon Samhället, och i den skulle Samhällsandan, menade hon, ha sin boning.

Samhällsandan eller Medborgarandan sökte hon också fånga i en hel serie av flaskor med namn och form av olika politiska system och

åskådningar. Ofta tyckte hon sig ha lyckats på ett utmärkt sätt, eftersom anden stannade både länge och väl i något särskilt kärl, men förr eller senare måste hon ändå konstatera, att den var försvunnen.

En serie flaskor som också skulle fånga samhällsandan, hette Fostran. Där fanns alla världens pedagogiska teorier representerade.

Diktens ande försökte hon en tid fånga i Akademien, konstens likaså. Glädjen skulle in i Nöjenas fågelbur.

En serie som hon lade ner särskilt stor möda på var serien Religioner och kyrkor. Anden visade också benägenhet att med en viss förkärlek uppehålla sig i dessa flaskor. Att stänga in honom var emellertid även där omöjligt. Ibland kom det i andens ställe ut hemska odjur, när korken drogs ur.

Över huvud borde människan under alla dessa experiment ha kunnat göra en värdefull erfarenhet, om hon inte varit alldeles besatt av sitt syftemål. Nämligen den erfarenheten, att anden intresserade sig välviligt för hennes förehavanden men inte låter sig låsas in. Långt ifrån att undvika behållarna gjorde han upprepade besök i dem alla. Eftersom människans främsta strävan gick ut på att förhindra rymning, begick hon emellertid det felet att hon gjorde flaskhalsarna för trånga och använde patentproppar som kunde betraktas som rena våldsåtgärder mot anden. Dyliga specialanordningar hade ofta till resultat, att anden knappast kunde ta sig in i flaskan.

Ett annat svårt och vanligt misstag var att förväxla anden med flaskan och tro att anden var närvarande bara därför att flaskan stod på sin plats.

Sent tycks människan lära sig följande viktiga sak: att ge flaskorna mycket vida halsar och låta dem stå öppna sida vid sida så att anden likt ett bi eller en fjäril kan flyga från den ena till den andra och slå sig ner där den för ögonblicket önskar.

Det allmänmänskliga

Man kunde försöka hålla fast vid det enkla uttrycket, att det kan finnas något genomgående i universum, något som är med i allt. Även om

det inte skulle vara något annat än en viss grundstruktur, atomstrukturen i allt material, så är det ändå något. Med den tanken aktuell i medvetandet kunde man sedan ta del av urkunder från olika tider och världsdelar med spekulativt eller etiskt eller religiöst innehåll. Man skulle finna anknytningspunkter på de mest skilda håll. Det är nog snarare regel än undantag att man någonstans och i någon form i sådana dokument återfinner tankar och föreställningar som i sig innesluter ett enhetsmotiv.

Av detta kan man inte dra slutsatsen att idén om en universell enhet är riktig. Det gäller tvärtom att akta sig för sådana slutsatser. Ingen åsikt är ju sann, därför att den är vanlig. Ingenting är ju lättare gjort än att ta för bevisad sanning och säkra fakta det som många omkring oss säger.

Men om det är sant att tankar på enhet i – eller över – mångfalden så gott som alltid uppstår där det finns människor, så måste det finnas något slags inre likhet mellan människorna, något som driver oss att tänka i samma banor. Det kan vara fråga om en längtan, som är besläktad hos alla och beror på ett gemensamt behov. En längtan efter förening – eller återförening – med något. Kanske själva situationen som människa i något slags kultursituation föder en längtan till en gemenskap, som man dunkelt känner sig ha lämnat? Är det möjligen så, att det mer eller mindre konstlade levnadssätt som människorna tillämpar i sina samhällen, i invecklade relationer till medmänniskorna och samtidigt i bristfällig kontakt med naturen omkring dem, förnims som något av ett för tidigt avklippande av en navelsträng eller en för tidig avvänjning från ett modersbröst?

Det är kanske om den sortens längtan det kända ordet av Augustinus handlar: ”Du Gud har skapat oss till Dig, och vårt hjärta är utan ro till dess det finner vila i Dig.”

Om tänkandet över något allestädes närvarande är ett önsketänkande, så förråder det, om inte annat, en vida spridd önskan.

Längtan förenar oss. Om vi uppfattar allt tal om det Ena, Varat, Världsanden, Tao, Brahma, Nous, Allfadern, Substansen o.s.v. som utslag av en längtan efter gemenskap med allt, då får man inför idé-

historien en stark förnimmelse av människornas inre likhet och inre gemenskap. Om sympati är en känsla av likhet och intressegemenskap, då kan idéhistorien, trots allt i den som är oss främmande och motbjudande, väcka en känsla av sympati med människosläktet som helhet. Den känslan finns det skäl att ge näring åt.

Somliga lampskärmar har transparanger på sidorna, små tavelreproduktioner med olika motiv. Betraktar man en sådan lampskärm från olika sidor ser man olika bilder och scenerier. Men det är samma glödlampa som lyser upp dem alla. Samma ljus ger dem färg och lyster.

En sådan lampskärm kan användas som symbol på olika sätt: Lampan kan symbolisera en inre enhet i tillvaron. I allt det mångskiftande och växlande som möter oss i och ”bakom” allt detta, anar vi ett och detsamma. ”Det inre ljuset”, säger kväkarna. Det lyser igenom överallt. Det är den ursprungliga kärlekens och glädjens ljus.

Eller man kan ta lampskärmen som en bild av livsåskådningarnas förhållanden till varandra. De handlar ”innerst inne” om detsamma. Alla ger de samma bilder av verkligheten, men ingen ger den fullständigt sanna bilden. Alla återger verkligheten ”på ett dunkelt sätt såsom i en spegel”. Verkligheten bakom våra trevande försök är en enda. Den outtalbara, intuitiva upplevelsen transponeras till olika symbolspråk, som står vid sidan av varandra och kompletterar varandra, där de inte motsäger varandra.

Om människor synnerligen ofta och oberoende av varandra hemfaller åt samma eller liknande inre eller yttre beteende, så är det sannolikt att det finns någon anledning till detta. Det är sällan lätt att fastställa en sådan gemensam anledning med någon säkerhet. Gäller det något så subtilt som tendensen att söka det allomfattande eller genomgående, är det osannolikt att man någonsin skall kunna enas om en förklaring. Däremot kan man spekulera över det, och min spekulation är att vi har med oss i arvsmassan som ett arv från naturtillvaron en enhetskänsla, bevarad genom generationer, ett minne, en hälsning från den tid då vi levde som naturvarelser, invävda eller inbäddade i det stora natursammanhanget.

Alla berg stiger upp ur samma jordklot. Under vart och ett av dem kan man i tanken avgränsa en lodrät sockel. Den når ner till jordens flytande inre. Alla berg har en gemensam mötesplats i jordens inre. Det är möjligt att vi alla djupt inom oss bär på ett enhetssinne, som är lika och gemensamt för oss alla och som ingen civilisation kan slutgiltigt döda. Det är möjligt att det är grunden för all sympati, och att det inte bara är en liknande längtan utan verkligen samma längtan.

Att vi djupt inne i oss själva möter varandra.

Den osynliga mötesplatsen (En citatsamling)

I tanken på enhet ovanför all växling och mångfald möts människor från alla luftstreck, alla tider och alla kulturer. Det mesta i den här boken är antydningar, och det gäller också följande exempelsamling. Den innehåller bara stickprov från olika tankevärldar. Möjligen vanställer man innehållet i somliga av dem genom att rycka dem ur deras sammanhang, så att de ser ut att passa bättre som exempel än de egentligen gör, och kanske de svenska översättningarna inte alltid är de bästa tänkbara. Å andra sidan kan man naturligtvis hitta lika tydliga exempel på helt andra håll.

Huvudsakligen har jag tagit med ord som jag själv har tyckt mig förstå och funnit vackra. Jag har svårt att tro, att de inte handlar om detsamma.

INDIANER Oglala-indianer, har jag läst, talar om ett gudomligt element i människan, ”sican”, som är identiskt med världens gudomliga grundväsen, ”ton”. En vanlig tanke bland indianer är att jorden är ”Guds kropp”.

MAORI Maorierna lär anse, att människan är sammansatt av fyra delar: en kropp, ett ”jag” som försvinner i döden, en skugga som överlever döden, och så något evigt, gudomligt, ”toiora”.

NGOBE ”Han som uppfyller allt”. (Ngobe-folket, Afrika)

ZEN ”När det enda Väsendets djupa mysterium är lodat, glömmet vi med en gång den yttre oredan. När de tio tusen tingen skådats i sin enhet, återvänder vi till ursprunget och förblir där vi alltid har varit.”

”Ett i allt, allt i ett, om man bara ha fattat detta, behöver man inte mera våndas över att inte vara fullkomlig” (Den tredje zenpatriarken)

”Bergets form och ljudet från dalen är Buddhas skapnad, Buddhas röst.”(Zenmästaren Dogen)

”Själén är ingenting annat än Buddha, och Buddha är ingenting annat än ett levande väsen. När själen antar formen av ett levande väsen, då har den inte lidit någon förminskning. När den har blivit en Buddha, har den inte lagt något till sig själv.”(Zenmästaren Huang-Po)

HINDUISM ”I det som är den fina grundbeståndsdelén har allt som existerar sitt jag. Detta är det sanna, detta är jaget, och du, Svetaketu, är detta.” (Chandogya-upanishaden)

”Tat tvam asu. – Detta är du.”

”Brahman är atman.”

”... detta är min atman inuti hjärtat, som är mindre än ett riskorn, än ett korn av korn, än ett senapskorn, än ett hirsorn, än ett hirsorns kärna. Denna min atman inuti hjärtat är större än jorden, större än luftrymden, större än himlen, större än dessa världar” (Upanishad)

”Jag är Själv, o Arjuna, beläget i alla varelsers hjärtan. Jag är början, mitten och slutet hos alla varelser.”

”Med ett enda fragment av Mig Själv genomtränger jag och uppehåller hela universum”

”Allt finns här i sin helhet”

”Och hela världen... framträdde för hans blickar som ett enda: som kroppens härlighet för gudars Gud.”

”Fastän Du är en, genomtränger Du himlen, planeterna och rymden däremellan.”

”Han själv är din själ – Han den odödlige.”

”Det är din själ som är i allt.”

”Lär dig att se med samma kärlek på alla varelser, att se ett enda jag i alla.” (Srimad Bhagavatam)

ISLAM ”Jag gick från Gud till Gud, tills det ropade från mig till mig: O du Jag!” (Bayazid av Bistun)

”Gräs och blommor tillber Hans namn.” (Koranen)

TAOISM ”I samklang med Tao är han oförgänglig. Om hans kropp förgås, är han bevarad från skada.”

”Verkan av den stora kraften tillhör Tao allena, men det vi kallar Tao är undanglidande och ogripbart.”

”Dunkelt och ogenomträngligt bär det dock tingens väsen inom sig.”

”Den som blir ett med Tao, honom omsluter Tao med glädje.”

”Det Obegränsade som når det ändlösa fjärran. Det Ändlösa Fjärran som vänder åter till sin begynnelse.”

”Det stora Tao genomströmmar allt, det strömmar åt höger och åt vänster. De tio tusen tingen hämtar sitt liv därur.”

”Utan att blicka ut genom fönstret kan vi skåda Himlens Tao”(Tao te king)

NYPLATONISM ”Men om man fattar enheten hos växten – d.v.s. det förblivande, vilande ursprunget, livsprincipen – enheten hos djuret, enheten hos själen och enheten hos allt, så fattar man i varje fall det mäktigaste, det värdefulla. Om man fattar det Ena hos det sant varande, dess ursprung, källa och möjlighet, skall man då tvivla och misstänka, att det är – ingenting? Visserligen är detta intet av de ting, till vilka det är ursprung eller princip, nej det är sådant, att intet kan utsägas om det, icke vara, icke väsen eller substans, icke liv – det är över allt detta. Men söker du fatta det genom att se bort från allt vara, så står du inför ett under. Skynda mot det, fatta det i dess innehåll och verkningar, vila ut däri och sök att begripa det mer och mer, i det att du förstår det på intuitionens väg men överblickar dess storhet med hjälp av vad som följer efter detsamma och är till genom det.” (Plotinos)

JUDENDOM, KRISTENDOM Kristen lära är liksom judendomen fylld av enhetsmotivet:

”Fore jag upp till himmelen, så är du där, och bäddade jag åt mig i dödsriket, se, så är du ock där. Toge jag morgonrodnadens vingar, gjorde jag mig en boning ytterst i havet, så skulle också där din hand leda mig och din högra hand fatta mig.” (Psaltaren)

En är eder Fader, I ären alla bröder.”

”Jag och Fadern äro ett”

”Guds rike är invärtes i eder.”

”... icke i Jerusalem eller på detta berg utan i anda och sanning” (Jesus-ord)

Några exempel ur kristen mystik:

”Das Wesen aller Wesen ist nur ein einziges Wesen” (Jacob Böhme)

”På detta sätt bör man tränga framåt i sanningen: till den nakna enhet, som är Gud själv – utan att därvid söka sitt; så kommer man fram till själva undret. Vid detta under bör man bli stående, ty människotanke förmår ej tränga till grunden däri. Men den som likväl vill utgrunda gudsundret, han hämtar lätt sitt vetande allenast – ur sig själv!”

”Gud måste rentav bli jag och jag rentav bli Gud, så helt ett, att detta han och detta jag bli och äro ett, och i denna rena tillvaro evigt verka ett enda verk.”

”Du skall älska honom sådan som han är: en icke-gud, en icke-ande, en icke-person, en icke-bild, ja, såsom det rena, klara, pura Ena, fjärran från all tvåhet. Och i detta Ena böra vi evigt försjunka från intet till intet.”

”... Gud är ett rike i enhet.”

”... i himmelen är allt i allt, allt är i ett och allt är vårt.”

”das einig Ein...” (Mäster Eckehart)

RATIONALISM ”Den absolut oändliga substansen är odelbar.”

”Allt som existerar finns till i Gud, och utan Gud kan något varken existera eller tänkas.”

”Gud är den immanenta men icke den transcendenta orsaken till alla ting.”

”Gud är icke blott den verkande orsaken till tingens existens utan även till deras väsen.”

”Gud är skapande natur (natura naturans)”

”Det som vi fattar med den tredje kunskapsarten (scientia intuitiva) väcker hos oss glädje förbunden med idén om Gud som dess orsak.”

”Den intellektuella kärleken till Gud, som har sin grund i den tredje kunskapsarten, är evig.”

”Den intellektuella kärleken till Gud är Guds egen kärlek, varmed han älskar sig själv... D.v.s. människoandens intellektuella kärlek till Gud är en del av den oändliga kärlek, med vilken Gud älskar sig själv.” (Spinoza)

VÅR TID Från vårt århundrades filosofer ett enda exempel:

Karl Jaspers – som för sin del avböjer beteckningen existentialist – tar akttningsfullt avstånd från religiös ”uppenbarelsetro” men bekänner sig till en ”filosofisk tro” på något som han kallar ”das Umgreifende”: ”Allt som för mig blir ett föremål, träder emot mig ur det allomfattande, och jag som subjekt träder ut ur det... Det allomfattande förblir dunkelt för mitt medvetande...”

Att fattas av tanken betyder alltid att falla ur det allomfattande.

Det är det som inte förekommer i sig självt men i allt annat... Mystikern försjuncker i det allomfattande... Tala kan vi emellertid bara göra om det som vinner föremålslik gestalt. Det övriga kan inte meddelas. Men att det står i bakgrunden till de filosofiska tankar, som vi kallar spekulativa, är vad som skänker dem deras innehåll och betydelse.” (Karl Jaspers)

Jesus och mötesplatsen

Kristendomens kärna – kan man invända mot talet om en så extrem ekumenik – är ju Kristus. En ekumenik som tiger om Kristus går ju förbi det väsentliga, handlar bara om religiöst allmångods, som ing-

enting betyder för den kristne. Någon verklig gemenskap uppnår man inte på den vägen.

Det är det dogmatiska sättet att beskriva situationen. Ett mindre dogmatiskt är att säga, att det som kristendomen har, till skillnad från andra religioner, är Jesus från Nasaret som central gestalt – Jesu kärlek och kärleken till honom.

Ingen ekumenik, om än så gränsöverskridande, behöver tåga om Jesus. Vår kunskap om den historiske Jesus är ju bristfällig, men man kan ändå säga att många av hans ord och handlingar, sådana de återgivits i evangelierna, är att likna vid en stråle, en blix, ett utbrott av något som vi känner igen som det hemlighetsfulla goda, som alltid ”vill fram” i naturens liv, i mänskligt samliv och vårt eget inre. Det enorma gensvar som berättelserna om Jesus väckt och alltjämt väcker bland människorna kan ju tas som ett stöd för tanken, att här är fråga om något allmänmänskligt, kanske rentav universellt, som fanns latent men aktiverades genom honom. Allt det hemlighetsfulla och omskapande som under tidernas lopp har skett och alltjämt sker med enskilda människor ”i Jesu namn” kan uppfattas på ett sådant mera anande än påstående sätt.

Så länge talet om Kristus – både de mera mirakelbetonade berättelserna om honom och kristologien teser – behandlas som bilder och symboler för den inneboende kärleken blir den inte en källa till splittring och hat mellan människogrupper. Jesus skulle kunna i högre grad åter bli vad han i viss utsträckning nästan alltid har varit: en vän, gemensam för kristna och icke-kristna. Hinduer och muslimer har alltid betygat honom sin aktning. Man borde på kristet håll kunna fästa större avseende vid den saken än man vanligen gör.

Man motverkar inga enhetssträvanden genom att säga: Jesus lever än i dag, i vår kärlek. Det är hans kärlek som lever i vår. Han väckte den hos sina lärjungar. Det var inte tretton olika fall av kärlek, hans egen och de tolv lärjungarnas, utan en enda kärlek, och hans lärjungar förde den vidare till andra så att den lever än i dag. – Ingen kan väl säga att sådant tal bara är religiöst allmångods, utan betydelse för den kristne! Och ändå är det tillgängligt även för andra än de kristet troende.

Lägereld

En lägereld i skogen om natten. En uthuggning, där många vägar möts. Vid elden sitter några tysta och tankfulla människor. De ser in i elden och låter den symbolisera allt som förenar och för människor samman.

Då och då kommer nya människor fram ur skogen från olika håll och slår sig ner vid elden. De kommer ensamma eller i grupper från olika trakter, och de kommer från olika slags samfund och kotterier. Deras bakgrund är skiftande, men de har det gemensamt att de hör till tvivlarna, var och en i sin krets. De har alla hållit sig i utkanten, när de mycket trossvissa strålar samman. Där räknas de ofta till de något suspekta. De har liksom blivit över.

De börjar ett lågmält samtal. De berättar för varandra om de synsätt och de bildspråk som härskar eller är vanliga där hemma, och de berättar vad det är som gör dem själva tveksamma och avvaktande.

Många av dem säger att de inte är särskilt upproriska, inte ligger i krig med profeterna och vishetslärarna. Tvärtom har de goda mänskliga kontakter med många, och de har funnit att de som har en religiös eller filosofisk eller politisk tro ofta är i gång med verksamheter som man måste sätta stort värde på.

De bekämpar inte de troendes tro, om den inte kommer i strid med människokärlek och humanitet, men de delar den inte. Därför kan de inte stämma in i kollektiva trosbekännelser, och därför känner de sig stundom ensamma och överflödiga där hemma. De försöker i allmänhet leva efter regeln ”huvudet kallt och hjärtat varmt”, men de tycker inte att kollektiva trosbekännelser gör det möjligt att hålla huvudet kallt.

Här vid lägerelden träffar de många som tvivlar på härskande talesätt. De träffar likar, men skillnaderna mellan dem är förstås också stora. Alla tvivlar ju inte på allt! Och det är så olika saker man betvivlar, eftersom det är så olika saker man har blivit undervisad om. Men den allmänna återhållsamheten i fråga om kategoriska påståenden gör att meningsmotsättningarna inte blir skarpa och bittra här på mötesplat-

sen. Det utbryter inga gräl vid lägerelden. I stället sitter man och talar – i bilder och om bilder. Man lyssnar till varandras berättelser om de myter, sagor, riter och symboler som är vanliga i de kretsar som man kommer ifrån. Man försöker tolka dem i ord, så att många, helst alla, kan finna mening i tolkningen och tycka om dem.

När de i gryningen går hem, var och en till sitt, tar de med sig vad de har hört, och under dagen berättar de om det där hemma. Så gör de kotteriernas slutenhet mindre genom de budskap de förmedlar. De är budbärare mellan grupper som annars inte sänder så många budskap till varandra.

Vi skulle behöva att många sådana lägereldar brunne runt om, både i vårt land och i andra länder. Vem tar sig an uppgiften att tända dem?

Försök har gjorts – t.ex. av Örjansgården Agni.

En sommarkväll i Rönninge på 1960-talet:

Under Örjansgårdens höga björkar rör sig en brokig skara ungdomar från världens alla hörn, deltagare i den internationella sommarkursen.

Det schemabundna arbetet, praktiskt och teoretiskt, manuellt och intellektuellt, är slut för dagen men ändå ringer klockan till samling. Den här gången gäller det en punkt utom det officiella programmet: ”religious service”. Alla kursdeltagarna hörsammar inte kallelserna, men de som stilla går in i lektionssalen representerar många skilda åskådningar. Där sätter sig en hindu, en muslim, en israel, två romerska katoliker, några svenska frikyrkliga, några som tillhör svenska kyrkan, en rysk-ortodox (kursledaren Mikael Hoffman) och ett par som har förklarat sig vara agnostiker.

Man börjar med en stund av fullständig tystnad. Det enda som hörs är fågelkvittret genom de öppna fönstren. Så föreslår någon en sång ur det gemensamma sångförrådet. Gärna sjunger man kanonsången ”Dona nobis pacem”; frid önskar sig alla.

Så går araben fram till bordet och försöker i korthet karakterisera islam eller det i islam, som för honom själv är betydelsefullt. Åter en stunds tystnad, en sång eller ett litet pianostycke, och andaktsstunden är avslutad. En annan kväll kommer indiern att säga något

om hinduisk fromhet och kanske sjunga en indisk sång med religiöst innehåll.

På detta enkla sätt har man försökt, år efter år, på Örjansgården Agni att praktisera radikal ekumenik bland ungdomar från hela världen. Tillämpningen i handling har varit internationellt hjälparbete. ”Hjälparbete är religion i funktion” brukade Mikael Hoffman säga.

Vem samlar i vårt land dem som ingenstans hör hemma?

Människan behöver ju gemenskap, även i samfundets form, på det religiösa eller livsåskådningsmässiga området. Av många skäl passar former och bildspråk olika bra för olika människor, Men det betyder inte att den ena kyrkan eller riktningen bör göra anspråk på att ha mera ”rätt” än de andra, när det gäller det ovetbara.

Om man håller i minnet att det religiösa språket är symboliskt – det tycks vara lätt att glömma den saken – då blir det väl ganska naturligt att låna symboliska ord och handlingar från andra samfund och tankeriktningar.

I vårt land som förr var så totalt likriktat i religiöst avseende att inga avvikare tåldes i riket, lever ju numera en mängd tanke- och trosriktningar vid sidan av varandra utan att det leder till några svåra motsättningar eller strider. Vårt land kunde kanske lämpa sig som försöksfält, när det gäller att stimulera till ”möten i det inre” mellan människor ur olika läger?

Kanske rentav Svenska kyrkan kunde ta sig an uppgiften! Den vill ju vara till för hela folket, och den kunde på den vägen få åtminstone någon kontakt med de folkgrupper som av åsiktsskäl håller sig borta från gudstjänstlivet.

Stor takt skulle förvisso krävas, kanske mer än vad som är möjligt. Misstron skulle vara stor, åtminstone i början. I det längsta skulle de avkristnade och de annorlunda troende ana maskerade omvändelseavsikter bakom inviterarna. Men uppgiften kvarstår, och det vore ett gott verk att försöka, vem som än gjorde det.

Troligen skulle man häpna över resultatet, om försöken hade någon framgång. Hur mycket vackert, trösterikt, tankeväckande, kulturellt

berikande skulle inte komma fram till mera allmän kännedom, när olika grupper mötte varandra och själva fick lägga fram sina erfarenheter och försöka göra dem tillgängliga för andra!

Vem hjälper de kringspridda att bli varandras hjälpare?

Slutord

Från landsvägen hörs ljudet av biltrafiken, och ute på åkerfälten hörs traktorernas surrande. Fast det är många traktorer ute, hör varje bonde mest sin egen. Men högt ovanför alla åkrarna sjunger en ensam lärka. Om traktorförarna lutar sig ut och lyssnar noga, kan de höra lärkan, kanske t.o.m. utan att stänga av motorn. Alla kan höra en och samma lärka.

Bilden kan tillämpas på mycket av det som har berörts i den här boken. Motorbuller – naturligtvis inte det nyttiga arbete som eventuellt uträttas med hjälp av motorerna utan själva oväsendet – det är all påståelighet om ovetbara ting, allt som är högröstat och okänsligt, stelt och dogmatiskt. Det är alla lärosatser som bygger på bara aningar. Det är allt som är inkört i gamla tankevanor och fastlåst vid gamla fördomar och gamla privilegier. Det är all mänsklig kollektiv självtillräcklighet, som tror att det mänskliga kollektivet är alltings mått. Det är också allt förtryck och allt brutalt våld, särskilt i krigets form. Lärksången, det är det mjuka, levande, känsliga och milda. Det är naturens egna rytmer, när den skapar, djurens och växternas rörelser. Och det är allt det i människolivet som faller in i dessa rytmer och som fortsätter naturens skapande i mänskliga former. Det är också försvaret för allt detta. Lärksången är glädjen och godheten, friden och freden, kärleken och skönheten.

Nittonhundratalet har varit det bullrande århundradet framför andra hittills, både bokstavligt och bildligt. Människorna har stormat fram över jordklotet i sina smattrande motorfordon och brett ut sin s. k. civilisation på allt annat levandes bekostnad. Samtidigt har vårt århundrade varit de förödande och måttlöst brutala krigens och de oförsonliga "ideologiernas" århundrade.

Förr eller senare blir mänskligheten tvungen att dämpa sin framfart. Ju längre det dröjer, desto värre blir de fasor som stoppar framfarten. Det borde vara möjligt att underkasta sig ett gemensamt regelsystem, som håller vår verksamhets- och ägandelust inom de nödvändiga gränserna.

För att människans framtid som släkte skall bli någorlunda dräglig eller rentav ljus, gäller det inte främst för henne att slå sig fram utan att inordna sig. Det gäller inte att fortsätta att "besegra" naturens krafter eller ännu mer än hittills bli "herre över" naturen och tillfälligt uppnå så mycket njutning och överflöd som möjligt, och inte att besegra andra människor för att uppnå maktpositioner på undergångens brant. "Den som tager till svärd skall förgås med svärd." De orden kunde vara riktade som en varning till människosläktet i dess helhet i vår tid. Sätt in ordet kärnvapen i stället för svärd, så framstår varningsordets aktualitet med all önskvärd tydlighet.

Vår framtid skulle troligen bli bättre om vi oftare än nu vände vår uppmärksamhet bort från det tillfälliga som vi har för händer, dels inåt, mot det som sker i vårt inre, oberoende av allt yttre, dels utåt, längre bort än vi är vana, till de verkligt stora sammanhangen.

Vi skulle bli bättre skickade att planera och sörja för vår framtid om vi likt lantmannen på åkern toge en rast ibland för att lyssna till det som vi överröstar. Betänka vad som egentligen är världshistoria.

Somliga har förmågan att meditera ständigt, mitt under arbetet, inte bara under särskilda stunder. De kunde jämföras med bonden som har lyssnat så ofta och uppmärksamt till lärkan, att han hör den och urskiljer dess melodi ur bullret, även sedan han har satt igång och börjat plöja igen.

Helt enkelt dröja vid tanken på att något kanske förenar allt och alla, det kan man göra med varje livsåskådning i bakgrunden och även med bibehållen skepsis inför alla livsåskådningar över huvud. Och det kan hjälpa en att känna vilka det är som man i de ögonblicken verkligen är samstämd med: alla som samtidigt med en själv lyssnar efter samma inre melodi.

De som i första hand borde söka varandras vänskap och bistånd är, menar jag, inte de som tänker i samma banor och termer utan de likasinnade, de som vill förverkliga detsamma, de som vill göra det lättare för medmänniskorna att höra den spröda lärksången, utbredd över livet, att känna den alltid beredda, spontana och oförklarliga glädjen.